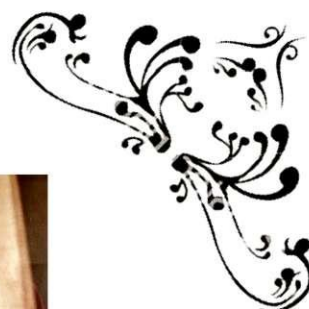

SPRAVODAJCA

MESTSKÉHO MÚZEA V RAJCI

2009

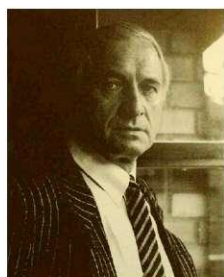
Alexander MATUŠÍK

Vladimír KOMPÁNEK

ThDr. Andrej ŠKRÁBIK

Ing. arch. Ferdinand MILUČKÝ

RAJECKÍ RODÁCI

JUDr. Matúš KAVEC

Rudolf PRIBIŠ

Na počesť významných rodákov Mestská knižnica v Rajci zriadila miesto, kde nainštalovala fotografie významných rajeckých osobností.

pokračovanie na str. 5

Juraj SLOTA RAJECKÝ

prof. MUDr. Karol MATULAY, DrSc.

JUDr. Ferdinand ĐURČANSKÝ

RNDr. Karol STRÁŇAI, DrSc.

Fotografie zo zbierky mestského múzea

v prvej polovici 20. storočia

ČRIEPKY Z KRONIKY RAJCA 3.

Už tretikrát pozývame čitateľov *Spravodajcu Mestského múzea Rajec* na prechádzku po starobyľom Rajci a jeho okolí. Tak ako v predchádzajúcich číslach (2007, 2008) i aktuálne pokračovanie prináša pozoruhodnosti a zaujímavé fakty z histórie mestečka zaznamenané v mestskej kronike.

Viete napríklad, že...

... v oblasti Žiliny a Rajca prebehla v 14. storočí kolonizácia nemeckého kolonizačného práva? Spomenuté mestá tvorili centrum a obce Rajecká Lesná (aj *Frivald*), Šuja, Čičmany a snáď aj Fačkov si zachovali vo svojich znaky nemeckých prvkov, hoci v dobe vzniku, neskôr, a aj v súčasnosti je absolútna väčšina obyvateľstva slovenská. V Rajci boli napríklad zaznamenané nemecký pôvod pripomínajúce mená *Hanzík, Sznaker, Laczman, Winkler, Duss* a pod. (dnes sa už nevyskytujú). J. L. Holuby v *Slovenských pohľadoch* z r. 1893 píše: „Však vieme so spoľahlivou istotou, že v neďalekom *Fryvalde (Freiwald)* ešte okolo r. 1600 aj nemecký sa v kostole kázalo, čo však už v r. 1630 celkom prestalo, lebo nemeckí kolonisti už boli naprad poslovenčení“ (Slovenské pohľady, roč. XIII, 1893, s. 466)

... historický Rajec pôvodne nebol žiadnym významnejším strediskom obchodu? Jarmoky sa tu nekonali až do r. 1604, keď v tomto roku (na príhovor Juraja Thurzu) vydal cisár Rudolf II. mestečku Rajec koncesiu na vydržanie jarmokov. Tu niekde treba hľadať začiatok obdobia, ktoré Rajec preslávilo. Výhodná poloha sa stala predpokladom pre rozvoj a rast obchodu najmä v stredoveku. Po stavbe považskej cesty sa však postupne začala rozvíjať Žilina a Rajec zostal akoby bokom obchodného diania. Pôvodný obchod a remeslá postupne zanikli, časť obyvateľstva prešla k hospodárstvu a časť našla uplatnenie v miestnom textilnom priemysle, prípadne v žilinských a považsko-bystrických priemyselných podnikoch.

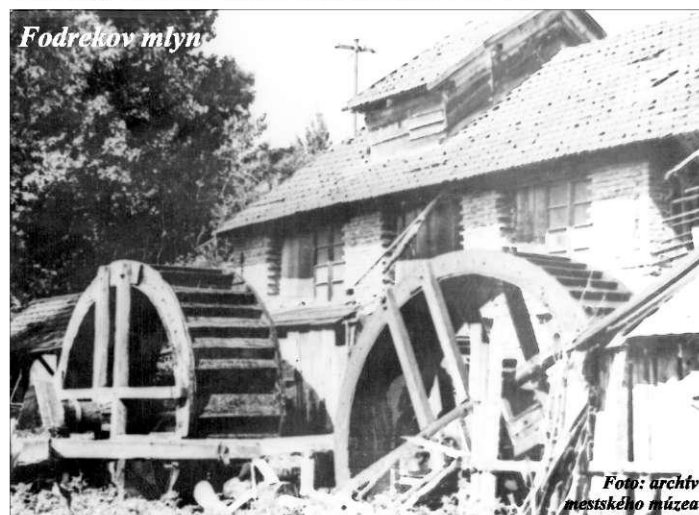

Jarmok v Rajci

Foto: archív mestského múzea

... miestne názvy ako *Žiar, Požehy, Pálenisko* a iné prinášajú svedectvá o páleniskách pri získavaní a kultivovaní pôdy? Okolie Rajca bolo vždy bohaté na lesné porasty o čom vypovedajú pomenovania *Jasenové, Dubová, Javorina, Bukovina* a pod. Postupne nadobúdali lesy a drevo hodnotu a pre ochranu lesov boli ustanovení tzv. *hájnici*. Starý systém ťažby, spracovania, obnovy a obrany lesa sa udržal až do zrušenia poddanstva (r. 1846). Nový lesný zákon bol vydaný v r. 1879. V rajeckom chotári boli dve pily na reza-

nie dosák: jedna bola spojená s *horným mlynom* medzi Rajcom a Šujou, druhá bola v *Porubskej doline*. Obe boli pánske, píla v *Porubskej* sa po r. 1846 stala mestskou, v r. 1866 zhorela, neskôr bola opäť vybudovaná. Drevené uhlie potrebné v *šmykniach* (kováčskych dielňach) vyrábala „*uhler*“ (uhliar), ktorý bol menovaný už v r. 1539. Môžeme predpokladať, že rozšírené miestne priezvisko *Uhlárik*, je odvodené práve od tohto starého slova.

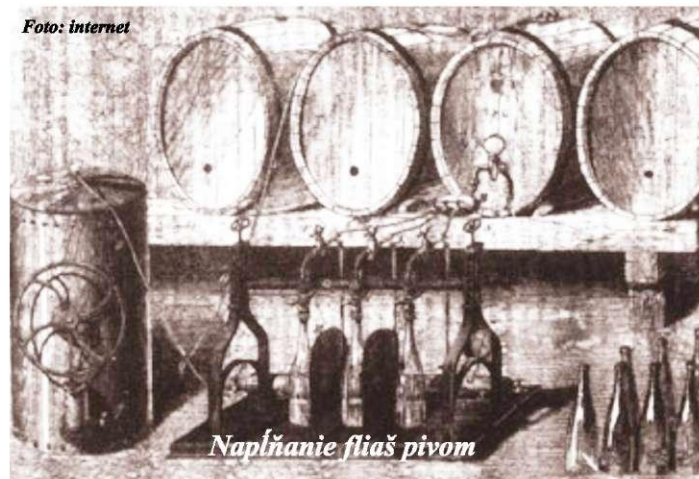
Fodrekov mlyn

Foto: archív mestského múzea

... ďalšie časté miestne meno *Pekara*, pravdepodobne poukazuje na rozšírené pekárské remeslo? Pekárov mohli držať aj na zámockom území osadení *šoltýsi*, samozrejme, s povolením zemepána. Pekár sa spomína už v úctoch z r. 1539, bližšie údaje však chýbajú. Pamätníci však naisto vedia, že jedna z funkčných pekární bola na bývalej ulici kap. Jána Nálepku ešte v r. 1974.

... starí Rajčania sa zaoberali vo veľkom šindliarstvom? Šindle sa vyrábali ručne, drevo potrebné na ich výrobu sa podľa záznamov vyskytovalo v hore na *Čiernom blate, Pod dlhú dolinku*. Mešťania kupovali šindle po 20 grajciarov za kopu. Za škodu vzniknutú zrušením kúpy sa trestalo, o čom svedčí tento zápis: „*Anno 1713 die 11, júna Andreas S. CH., že kúpy zbehol pokutován na chrám boží na dinárov 50.*“ Remeselníci vyrábali aj drevené klince na šindle, ktoré boli pomerne drahé.

Foto: internet

Napĺňanie fliaš pivom

... chmeľnice boli takmer v každom majeri lietavského panstva? Žito sa obyčajne spracúvalo na múku, jačmeň putoval do sladovní na výrobu sladu. Prvý záznam o rajeckom pivovarníctve pochádza

Bývalý mestský pivovar

Foto: ŠZá

už z r. 1544. V polovici 17. stor. bolo varenie piva v Rajci na vrchole. Pivo sa varilo podľa domov a vlastníctva zeme. Rajec mal pivovarský cech a štatút na varenie piva. Zo štatútu vyplýva, že ak chcel mešťan variť pivo, dostal na *ratuši* (mestskom dome) *cechu* (ciachu), za ktorú zaplatil poplatok na varenie podľa vlastníctva zeme. R. 1626 podľa urbára panstva Lietavy tých, ktorí mali menej ako 4 *pruty* zeme zo 103 mešťanov bolo 69, a len 34 bolo bohatých mešťanov – tí neplatili pri varení piva takmer nič, alebo len pár denárov. Najbohatším bol istý *Juraj Smatana*, ktorý vlastnil 10,5 *pruta* poľa (vyššie 52 *jutár*) a mohol variť až 20 *varov*. Podľa zápisov mestskej pokladničnej knihy z r. 1811 sa v tomto období v Rajci staval nový pivovar; pravdepodobne išlo o budovu so stĺpkovou arkádou na prvom poschodí, na južnej strane námestia oproti mestskej radnici (budova mestského múzea). Pôvodná jednoposchodová renesančná stavba vznikla asi v 2. pol. 17. stor. a neskôr v 18. a 19. stor. bola prestavaná. Ešte v r. 1881 sa v protokole spomína *asekurácia* (poistenie, resp. poistné) pivovaru. Málo známou je báseň *Chvála rajeckého piva* od Karola Akaya, farára z Marikovej, Frivalda a Rajca, ktorý bol horlivým členom Učeného tovarišstva. Báseň vyšla napr. v časopise Matice slovenskej s názvom *Maticné čítanie* (14. 9. 1970).

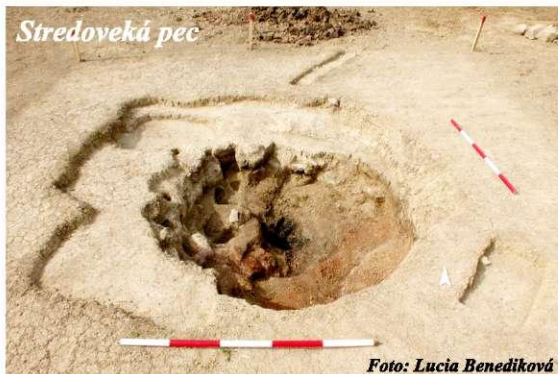
... v kronike Rajca sa uvádzajú spomienky niektorých najstarších rajeckých rodákov? Prepísané rozprávania (často v rajeckom nárečí), akési neoficiálne pozorovania a výpovede jednotlivcov sú cenným zdrojom zaujímavých informácií o dianí v mestečku. Takéto je aj rozprávanie Blažeja Igonda (* 3. 2. 1880) z r. 1974, ktorý vtedy patrilo medzi najstarších miestnych obyvateľov. Vyše 30 rokov (1916 – 1950) *varťášoval* v rajeckej súkennej továrni a dobre si pamätal aj na štrajk robotníkov súkenky z r. 1924. Spomína na najväčších rajeckých boháčov z tohto obdobia, na rajeckú synagógu, na Jána Machalického i na sochy na námestí. K soche svätého Jána sa chodievalo s procesiou z kostola na Jána Krstiteľa a k soche svätej Trojice na sv. Floriána. Pamätal si, že v kostole boli kedysi „*pavlače*“, tie dal odstrániť farár Nemček, ktorý dal tiež zasypať krypty. Spomína kanonika Rihu, pochovaného hore na rímskokatolíckom cintoríne a dekana Baroša, pochovaného vonku proti vchodu do kostola od starej fary, kde má pomník. Uvádza, že kedysi boli v Rajci dva cintoríny. Jeden bol pri súkennej fabrike, tam, kde je kaplnka a druhý blízko sociálneho domu Sloveny. Iný zápis zachytáva spomienky Floriána Bučka (* 15. 5. 1898), ktorý (okrem iných pozoruhodných údajov) spomína na zvyšky starobylej dediny zvanej *Charubina* (lokalita neďaleko Rajca, preslávená v súčas-

nosti budovaním golfového ihriska), kde bola tzv. *majálesová dolinka* a blízko stáli dva bôry nazývané „*šibenice*“. Okolité les bol vyrúbaný okolo r. 1910.

... v *Charubine* bol postavený murovaný dom, ktorý volali *kaštieľom*. V údolí stála studnica a pri nej vykresaný válov z topoľa. Asi 200 krokov od toku *Čerňanky* bol cintorín, vzdialený od chodníka smerujúceho od Rajca do Malých Ledníc asi 100 krokov. Hroby už nebolo poznať, ale kríž tam ešte stál. Blízko rástlo desať košatých líp. Cez Šuju sa chodilo pásť do *Vidošovej*, *Návratnej* a *Cibuľovej*, pasienky boli i na *Skotni*, *Bôri*, ďalšie menšie boli aj inde. Na prelome storočí (19. – 20. stor.; pozn. MS) asi do r. 1940 bolo na pastvinách až 700 – 800 oviec. Od otca F. Buček počul, že kaštieľ v *Charubine* patril k bytčianskemu panstvu. Podľa zápisu z kanonickej vizitácie v r. 1767 mala táto lokalita v vtedajšom oficiálnom názvom *Charubin-Čierna 67* obyvateľov, ktorí patrili k farnosti a kostolu privilegovaného mestečka Rajec.

Poznámka 1: Pán F. Buček pravdepodobne opísal posledné zvyšky stredovekej dediny v terajšej lokalite *Charubina*. V historických záznamoch je uvádzaná ako *Cherubin-Czerna* (1773), *Cherubim-Cscherna* (1786), *Cherubin Czerná* (1808), *Cherubincserna* (1863 – 1888). Osídlenie tejto dediny pozostávajúce z niekoľkých desiatok murovaných domov bolo detailne zakreslené na rakúsko-uhorských mapách z druhého mapovania za vlády cisára Jozefa II. Pri budovaní golfového ihriska však nitrianski archeológovia v r. 2007 odryli namiesto očakávaných ostatkov zaniknutej stredovekej dedinky vzácne pohrebisko z mladšej bronzovej doby.

Zvyšky dediny boli už dávno predtým postupne rozorané a kamene vyzbierané, takže *Charubinu* ako dedinu sa už asi nepodarí preskúmať a výsledky výskumu zaznamenať. Ostane po nej iba názov, ktorým sa investor rozhodol pomenovať golfové ihrisko. Podľa článku v *Pravde* z júna 2007 (8. 6. 2007) archeológovia namiesto hľadanej dediny objavili dávnoveký urnový háj,

Stredoveká pec

Foto: Lucia Benediková

Foto: Lucia Benediková

Odkrývanie hrobu lužickej kultúry

čo bolo pre nich zadosťučinením za predošlý neúspech, pričom nový nález ich dokonale uspokojil: odryli 45 popolnicových hrobov lužickej kultúry. Podľa slov vtedajšej vedúcej výskumu archeologičky L. Benedikovej ide zatiaľ o jediné pohrebisko svojho druhu medzi hornou Nitrou a Žilinskou kotlinou, čo naznačuje, že pred tritisíc rokmi na našom území nežili iba izolované enklávy, ale ľudia osídľovali celé horské a podhorské oblasti.

Poznámka 2: Fakty z kroniky uvádzame tak, ako boli zaznamenané. V niektorých prípadoch zápisy upravujeme (najmä kvôli rozsahu), príp. doplníme našimi postrehmi a komentármi.

Pokračovanie nabadúce

PaedDr. Miloslav Smatana, CSc., absolvent Pedagogickej fakulty v Nitre, pracuje v Jazykovednom ústave SAV v Bratislave

RAJEC NEZABÚDA NA VÝZNAMNÝCH RODÁKOV

Kto by už nepoznal napr. taký Uhrovec a s ním spojené meno Eudovít Štúr. Takmer každé mesto na Slovensku má svoju významnú osobnosť, ak nie viacero.

Aj v meste Rajec sa narodilo množstvo významných rodákov.

V Mestskej knižnici v Rajci sme na počesť významných rajeckých rodákov nainštalovali niekoľko fotografií. Fotografií je zatiaľ desať. V spolupráci s mestským múzeom ich budeme postupne dopĺňať a predstavovať tak tieto osobnosti spoluobčanom mesta.

Už od roku 2007 postupne každý mesiac v mesačníku Rajčan predstavujeme osobnosti mesta, ktoré v tom ktorom mesiaci majú výročie či už narodenia alebo úmrtia.

Určíte je len dobré ak významné osobnosti mesta budú poznať nielen ľudia, ktorí sa venujú dejinám a histórii, ale aj žiaci, študenti a hlavne obyvatelia mesta. Je možno aj na škodu, že na niektoré osobnosti sa takmer zabudlo, alebo ani nevieme, že pochádzajú z nášho mesta. Ktože už len dnes vie, kto to bol napr. taký MUDr. Karol Matulay, Juraj Slota Rajecký či JUDr. Ferdinand Ďurčan-ský?

V tomto čísle Spravodajcu mestského múzea vám v krátkosti predstavím desať osobností, ktoré zdobia priestory knižnice.

Vladimír KOMPÁNEK, sochár a maľiar
* 28. 10. 1927 Rajec

Narodil sa ako druhý syn rezbára Elemíra Kompánka a Anny Kompánkovej.

Po maturite nastúpil na Vysokú školu pedagogickú v Bratislave na odbor kreslenie a zemepis. V roku 1949 študoval grafiku na novo založenej Vysokej škole výtvarných umení v Bratislave u profesora D. Millyho. V roku 1950 prešiel na štúdium sochárstva k profesorovi J. Kostkovi.

Je spoluzakladateľom Skupiny M. Galandu. Z rodného Rajca sa presťahoval do Bratislavy. V roku 1965 mal samostatnú výstavu v Galérii Cypriána Majerníka a dostal Cenu Cypriána Majerníka. V roku 1967 prebral vo Viedni Herderovu cenu, ktorá sa udeľuje ako najvyššie vyznamenanie v oblasti umenia v Rakúsku.

Ťažiskovým obdobím tvorby sochárstva sú 60. roky. Neskôr sa dostal ku kresbe a maľbe. Jeho drevené sochárské diela čerpajú námety z vidieckeho prostredia, najmä ľudovej architektúry a stromu. Častým motívom je žena a motív fašiangových masiek. Charakteristická v jeho tvorbe je spätosť s prírodou a dedinou.

V roku 1967 sa Vladimír Kompánek stal Laureátom štátnej ceny Klementa Gottwalda a v roku 1969 mu bol udelený titul „zaslúžilý umelec“.

Tf. Dr. Andrej ŠKRÁBIK, rím.-kat. kňaz, biskup, spisovateľ
* 13. 5. 1882 Rajec – † 8. 1. 1950 Banská Bystrica

Študoval na gymnáziu v Žiline a Nitre. Teológiu na univerzite v Budapešti. Za kňaza ho vysvätili roku 1904.

Pôsobil ako kňaz v nitrianskej diecéze. V roku 1905 sa stal aktúrom biskupskej kancelárie v Nitre. O rok neskôr začal pôsobiť ako biskupský ceremoniár u pomocného biskupa Viliama Batthányiho, od roku 1921 u biskupa Dr. Karola Kmet'ku. Od roku 1917 pôsobil ako profesor fundamentálnej teológie. V roku 1935 bol vymenovaný za generálneho vikára.

Keďže banskobystrický sídelný biskup M. Bláha bol dlhodobo chorý, pápež Pius XII. ho v júni 1941 vymenoval za pomocného biskupa s právom nástupníctva. Ešte do konca roka 1941 Škrábik

preniesol sídlo biskupstva zo Svätého Kríža nad Hronom (dnešný Žiar nad Hronom) do Banskej Bystrice. Po Blahovej smrti sa v auguste 1943 stal sídelným banskobystrickým biskupom.

Vo svojom kňazskom pôsobení sa sústredil na rozsiahle misijné dielo. Stal sa dlhodobým predsedom Diela šírenia viery na Slovensku a riaditeľom viacerých náboženských základní.

V roku 1923 vydal prácu Ján Hus vo svetle pravdy. V roku 1925 vydal pod pseudonymom Rajecký prácu Červené Slovensko, kde vyjadril svoj nesúhlas s prenikaním myšlienky komunizmu na Slovensko. Keď sa komunisti dostali k moci stal sa pre nich nežiadúcou osobnosťou. Spolok sv. Vojtecha v roku 1940 vydal aj jeho dielo Misijným svetom. ThDr. Škrábik bol činným spisovateľom, prispieval do mnohých náboženských časopisov.

Zomrel 8. januára 1950 a je pochovaný na cintoríne v Banskej Bystrici.

V Rajci na *Kostole sv. Ladislava* je **pamätná doska venovaná biskupovi A. Škrábikovi**. Od roku 1994 je na jeho pamiatku pomenované Námestie A. Škrábika v Rajci.

JUDr. Matúš KAVEC, spisovateľ
* 23. 9. 1898 Rajec – † 2. 6. 1980 Bratislava

Základné a stredné vzdelanie absolvoval v Prievidzi, Trenčíne a Nitre. Potom narukoval a zúčastnil sa I. svetovej vojny. Po roku 1918, po absolvovaní notárskeho kurzu sa stal notárom vo Veľkom Rovnom. Neskôr odišiel do Brna, kde vyštudoval Právnickú fakultu Masarykovej univerzity a potom UK v Bratislave.

Do literatúry vstúpil v roku 1926, keď mu v *Ludovej politike* začal vychádzať román s drotárskou tematikou *Svetom moje, svetom*. Drotárskej tematike zostal verný aj v ďalších románoch *V rudých hmlách* (1930) a *Grapy* (1936, vyšiel aj v chorvátskom preklade pod názvom *Tvornice*).

V roku 1935 vyšli dva Kavcove romány *Kuvik na plote* a *Nezamestnaný*. Obidva sú situované do Bratislavy a do prostredia inteligencie. Po vojne, v roku 1946 vyšiel jeho ďalší román *Návrat na hole*, ktorý napísal ešte v roku 1938. Potom sa literárne odmlčal a až v roku 1973 napísal cyklus spomienok pre mládež *Svetlonos* a v roku 1980 *Moje stretnutie s drotármi*.

V roku 1936 dostal Matúš Kavec Štúrovu literárnu cenu mesta Bratislavy a v roku 1938 (za román *Návrat na hole*) Rázusovu cenu Spolku slovenských spisovateľov.

Juraj SLOTA RAJECKÝ, rímsko-katolícky kňaz, publicista, redaktor, pedagóg
* 24. 3. 1819 Rajec – † 4. 10. 1882 Leopoldov

Narodil sa v Rajci, v rodine roľníka Jána Slotu a Márie, rod. Vitkovej. Keď matka ovdovela druhý krát sa vydala za vdovca a rajeckého mešťana Jána Ďurjana.

Prvé školské vzdelanie získal v Rajci. Neskôr ho otcím poslal študovať na gymnázium do Žiliny. Po roku zásluhou Ďurjanovej rodiny odišiel na gymnázium do Bratislavy, kde študoval dva roky. V roku 1934 chodil do štvrtej triedy gymnázia v Pešti. Keď mu zomrela matka štúdiá zanechal. Začal sa učiť sadzačskému remeslu u známeho bratislavského tlačiaru Tretnera a Károlyiho. Po krátkom čase odišiel do Gyöngyösa, kde si zarábala kondíciami a pokračoval v štúdiu na gymnáziu. Stredoškolské vzdelanie ukončil v Žiline. Potom dva roky študoval na bratislavskej akadémii. Napokon vstúpil do seminára v Brne.

V r. 1842 bol vysvätený za kňaza. Svoju kňazskú dráhu začal ako kaplán pri Brne v Moutenicjach (1842), odkiaľ onedlho prešiel do mestečka, kde bol takmer 10 rokov až do roku 1852 pomocným kaplánom. Z jeho činnosti na Morave môžeme uviesť okrem príležitostných a oslavných básní samostatnú knižočku z roku 1844, ktorú vydal s mnohými obrázkami v Brne pre moravské deti. Bolo to *Zrcadlo malučkých*, ktoré vzbudilo pozornosť. Druhou známou prácou bola *Píseň ke mši sväté*, ktorú napísal a venoval šaratickej farnosti a vydal ju v Prahe.

Prispieval do českej *Včely*, do *Chéralovho Týdenníka*, neskôr šie do *Cyrilla Methoda*, do *Světozora* ako prílohy Lichardových Slovenských novín, neskôr aj do *Concordie* a do ďalších časopisov a novín.

Slota bol na Morave aj zakladateľom filiálky *Jednoty katolíckej*, zúčastnil sa na založení *Moravskej národnej jednoty*, ktorá mala za cieľ vydávanie kníh a podporovanie knižníc a čítární. Ako roduverný Slovan, ktorý písal aj Kollárovi, sa stal členom *Maticy českej*, po vystúpení z Moravskej jednoty sa stal členom brňenského *Dědictví sv. Cyrila a Methoděje* (1850).

Od 13. mája 1852 pôsobil ako profesor na nemeckom katolíckom gymnáziu v Banskej Bystrici, kde účinkoval až do roku 1861 ako učiteľ. Okrem latinčiny a českoslovenčiny učil aj prírodopis a náboženstvo. Aktívne sa angažoval v národnom živote. Počas pôsobenia na gymnáziu sa zapríčinil o jeho poslovenčenie.

Na radu lekára sa v r. 1861 vzdal učiteľstva a pôsobil ako farár. V tomto roku sa zúčastnil aj memorandového zhromaždenia v Martine a r. 1863 sa podieľal na založení *Maticy slovenskej*. Bol spoluzakladateľom a prvým správcom *Spolku sv. Vojtecha*. Zaslúžil sa o vznik slovenského gymnázia v *Kláštore pod Znievom*.

V r. 1867 sa stal dekanom prievádzskeho okresu. Stal sa aj riaditeľom spolku sv. Adalberta (Vojtech). Prestáhol sa do Trnavy, redigoval tu *Katolícke noviny* a *Pútника svätovojtešského* (1870 – 1878). Vo veku 56 rokov ho prijali do ostrihomskej arcidiecézy a stal sa dekanom a dozorcjom škôl ako kňaz na fare v Drahovciach.

V roku 1882, krátko pred smrťou, mu začali vychádzať v Prahe *Básnické spisy*. 4. októbra 1882 v Leopoldove zomrel na urémiu. Pochovali ho v Drahovciach.

Pri 150. výročí jeho narodenia bola 9. septembra 1928 Jurajovi Slotovi Rajeckému odhalená *pamätná doska*. Pôvodne bola umiestnená na rajeckej radnici na hlavnom priečelí nad vchodom. V roku 1992 bola premiestnená na *budovu mestského múzea*.

**RNDr. Karol STRÁŇAI, DrSc., univerzitný profesor,
Čestný občan mesta Rajec**

*** 13. 10. 1905 Rajec – † 31. 7. 1999 Bratislava**

V roku 1925 zmaturoval na Štátnej reálke v Žiline. Študoval na Prírodovedeckej fakulte Karlovej univerzity v Prahe. Vyučoval v gymnáziách v Kežmarku, Michalovciach a v učiteľskom ústave v Bratislave.

V roku 1939 prešiel na Telovýchovný ústav Filozofickej fakulty Univerzity Komenského, kde sa otvorilo vysokoškolské štúdium telesnej výchovy. Od roku 1947 až 1952 bol vedúcim Katedry telesnej výchovy. V roku 1953 bola Katedra telesnej výchovy preradená na Vysokú školu pedagogickú v Bratislave a prof. Stráňai bol jej vedúcim.

V r. 1960 bola zriadená Ministerstvom školstva ČSR pri Univerzite Komenského (UK) Fakulta telesnej výchovy a športu, prof. Stráňai sa stal jej prvým dekanom a v tejto funkcii pôsobil 4 roky. Koncom 70-tych rokov vznikol Výskumný ústav telesnej výchovy a športu a prof. Stráňai sa stal, až do svojho odchodu do dôchodku, jeho riaditeľom.

Počas svojho života kládol dôraz na to, aby spomedzi študentov vyberali nielen tých, ktorí vynikali svojimi športovými výkonmi, ale najmä intelektuálnou úrovňou.

Profesor Stráňai kládol veľký dôraz na publikovanie výsledkov

vedeckej práce výskumných tímov fakulty a za tým účelom zriadil aj vydávanie vedeckého zborníka fakulty, pričom 22 rokov bol predsedom jeho redakčnej rady.

Publikoval množstvo článkov a vedeckých prác doma i v zahraničí. Za svoj osobný prínos pre rozvoj UK a jej medzinárodnú preslávku získal rad čestných uznání, zlatých medailí a iných pôct.

V roku 1999 mu bol udelený titul Čestný občan mesta Rajec.

**JUDr. Feriňanad ĎURČANSKÝ, advokát, politik, publicista
* 18. 12. 1906 Rajec – 15. 3. 1974 Mníchov**

Gymnázium vyštudoval v Nitre, kde v roku 1925 maturoval. Právo študoval na Univerzite Komenského v Bratislave, v Paríži na Medzinárodnom inštitúte vysokoškolského štúdia. V r. 1933 bol na študijnom pobyte v Haagu na Akadémii medzinárodného práva. Už v roku 1930 bol v Bratislave promovovaný na doktora práv.

V roku 1938 sa prácou *Medzinárodná intervencia* habilitoval na docenta a v r. 1941 sa stal univerzitným profesorom medzinárodného práva.

Zohral významnú úlohu pri vyhlásení autonómie Slovenska v októbri 1938. V jej vláde bol najprv *ministrom spravodlivosti* a potom *ministrom dopravy a verejných prác*. Vo funkcii ministra zahraničia sa usiloval o relatívne samostatnú zahraničnú politiku, ba pohrával sa aj s myšlienkou neutrality. Usiloval sa upevniť medzinárodné postavenie republiky.

Nemci nemohli zničiť, aby malý štát rozvíjal zahraničnú, ale aj domácu politiku, ktorá nebola vždy v súlade s ich záujmami, dokonca niekedy stála proti nim. Na zákrok Nemcov musel Ďurčanský v júli 1940 z politiky odísť a jeho meno sa nesmelo spomínať v oficiálnej tlači. Žil v ústraní, prednášal na univerzite, politicky sa neangažoval. Vedel, že je sústavne sledovaný Gestapom.

Na konci vojny v r. 1945 vstúpil do politiky na obranu udržania slovenskej štátnej samostatnosti. Za svoj postoj, že Slovenská republika je najvyšším životným vyjadrením suverénneho národa, ktorá je jediným a výlučným štátnym útvarom a tým, že bol proti vytvoreniu Československa, bol nútený v marci 1945 cez Rakúsko, Nemecko a Švajčiarsko emigrovať do Ríma. V r. 1947 ho odsúdili tzv. Národný súd *in absentiam* (v neprítomnosti) na trest smrti.

V emigrácii v r. 1946 založil *Slovenský akčný výbor* (SAV) a v r. 1947 emigroval do Argentíny, kde s inými emigrantmi dynamicky spolupracoval s Organizáciou spojených národov a politickými činiteľmi USA. Poukazoval na násilnú likvidáciu Slovenskej republiky, na neoprávnenosť Československa, na deportáciu Slovákov, náboženskú perzekúciu a žiadal právo slobodne hlasovať na Slovensku. O tom svedčia mnohé jeho štúdie v rôznych jazykoch. V r. 1949 zreorganizoval SAV a premenoval ho na *Slovenský oslobodzovací výbor*.

V roku 1952 sa vrátil do Európy a usadil sa v Mníchove. Keď Američania založili v Mníchove rozhlasovú stanicu Slobodná Európa, Ďurčanský v nej aktívne pracoval.

Na zakladajúcom generálnom zhromaždení *Svetového kongresu Slovákov*, konaného 19. – 21. 6. 1970 v New Yorku, bol zvolený za prvého podpredsedu.

Zomrel v noci zo 14. na 15. marca 1974 v Mníchove na náhle zlyhanie životných centier, vo veku necelých 68 rokov. Pochovali ho na mníchovskom cintoríne Waldfriedhof 19. marca.

**prof. MUDr. Karol Matulay, DrSc., lekár, psychiater,
Čestný občan mesta Rajec**

*** 11. 10. 1906 Rajec – † 20. 6. 1998 Bratislava**

Jeho otec František bol učiteľom-organistom. Z existenčných dôvodov a možnosti ďalšieho vzdelávania štyroch talentovaných detí sa rodina presťahovala natrvalo do Bratislavy. Maturoval v roku 1924 na československej štátnej reálke v Bratislave.

Po vykonaní diferenciálnej skúšky z latinčiny sa v roku 1925

zapísal na Lekársku fakultu Univerzity Komenského v Bratislave. Po promócií nastúpil ako neplatený hospitant na Kliniku pre choroby nervové a duševné v Bratislave, tu habilitoval zo psychiatrie a stal sa prednostom tejto kliniky a začal v európskom meradle vediecky pracovať.

Počas 2. medzinárodného neurologického kongresu v Londýne roku 1935 sa obnovila Medzinárodná liga proti epilepsii. Na kongrese bol zvolený za podpredsedu Ligy za Československo.

Organizoval neurologické a psychiatrické ústavníctvo, založil psychiatrický ústav vo Veľkých Levároch a v Prílese, nakoľko psychiatrické ústavníctvo bolo u nás vo veľmi zaostalom stave. Ústav pre epileptické deti so školou, ktorý založil v blízkosti Afilovaného ústavu psychiatrického, bol prvým podobným ústavom v Československu.

Počas II. svetovej vojny chránil politicky a rasovo prenasledovaných. Ako prednosta kliniky vymohol z väzenia viacerých politických väzňov, prechovával ich na klinike a tak zachránil od istej smrti.

Od r. 1947 viedol v Pezinku ústav najskôr ako vedúci lekár a od r. 1948 do r. 1955 ako riaditeľ.

V roku 1946 – 1968 vykonal študijné cesty do Maďarska, Rakúska, Nemecka a Švajčiarska. V r. 1967 bol menovaný prednostom Psychiatrickej kliniky Univerzity Komenského v Martine.

Lekárskej verejnosti bol známy svojim upriamením na mentálne retardované deti v predškolskom veku. Pričinením prof. Matulaya bolo v roku 1992 v spolupráci s detskou klinikou Dérerovej nemocnice na Kramároch založené multidisciplinárne pracovisko s celoslovenskou pôsobnosťou. Jeho úlohou je včas diagnostikovať, navrhnúť liečbu a správne usmerniť rodičov mentálne postihnutého dieťaťa.

Jeho liečebné metódy psychiatrických a neurologických chorôb sú zachytené v rôznych jeho publikáciách.

Všetok svoj um a fyzické sily venoval liečbe retardovaných jedincov, o čom svedčí i pomoc pri zakladaní integrovanej Materskej školy v Rajci a Domova vďaka v Rajci.

Rudolf PRIBIŠ, sochár, pedagóg, Čestný občan mesta Rajec
19. 3. 1913 Rajec – 3. 9. 1984 Bratislava

Narodil sa do rodiny pernikárskeho majstra. Po základnej škole študoval na gymnáziu v Trenčíne. Už počas stredoškolských rokov sa zaujímal o kreslenie, ale cestu za výtvarným vzdelaním nastúpil až po niekoľkoročnom štúdiu medicíny. Od roku 1935 študoval na Akadémii výtvarných umení v Prahe. Pod vedením prof. O. Španiela získal nielen vynikajúcu odbornú prípravu, ale aj príležitosti tvorivého uplatnenia sa. Už v roku 1936 získal II. cenu Akadémie výtvarných umení na výstave poslucháčov akadémie v Prahe za reliéf *Pitva*. V nasledujúcom roku to už bola I. cena za reliéf *Na pláži*.

Na scénu kultúrnych dejín vstúpil začiatkom 40-tych rokov. Kráso a čistota poznania mu vštepovala Rajecká dolina. Tu sa v ňom zrodilo odhodlanie vdýchnuť život do hlíny, kameňa či bronzu.

V roku 1940 sa natrvalo usadil v Bratislave. Vytvoril celý rad významných diel. Získal cenu Obchodnej a priemyselnej komory za sochu *Matka*. Realizoval *pamätnú tabuľu rajeckého rodáka – kňaza Romualda Zaymusa* na farskej budove v Bytčici. V roku 1955 bol odhalený *Pomník oslobodenia v Žiline*. Na *Slavíne* vytvoril *reliéfne bronzové dvere*. Za túto prácu bol v roku 1960 poctený titulom *Laureát štátnej ceny K. Gottwalda*. V roku 1971 mu bol udelený titul *národný umelec*.

Bol pedagógom, rektorom na VŠVU v Bratislave.

Osobitnou kapitolou je *Pribišova medailérska tvorba*. Možno povedať, že on vytvoril *slovenskú medailu*. Jeho medaily a insígnie reprezentujú kus výtvarnej národnej kultúry. S dielom Rudolfa Pribiša sa možno stretnúť i v rodnom meste – na námestí, kde je umiestnený Pamätník SNP a na cintoríne, kde vytvoril rodičovský

náhrobok s bronzovým reliéfom matky. K svojmu rodisku mal vreľú vzťah a ležal mu na srdci jeho kultúrny a spoločenský vzostup prameniáci z hrdosti na vlastnú minulosť a tradície.

Rudolf Pribiš mal rád naše mesto a Rajeckú dolinu. Sem chodil pookriať a načerpať tvorivých síl a inšpirácií.

Ing. arch. Ferdinand MILUČKÝ, architekt,
Čestný občan mesta Rajec
* 26. 9. 1929 Rajec

Narodil sa v rodine klampiara. Po ukončení Gymnázia v Žiline začal študovať na Fakulte architektúry a pozemného staviteľstva v Bratislave, ktoré ukončil v roku 1953 ako inžinier architekt. Vďaka prísnemu autorskému dohľadu počas realizácie stavieb patria jeho diela k najpovesnejším nielen svojou umeleckou, ale i stavebnou kvalitou. Najlepšie z nich patria k tzv. zlatému pokladu slovenskej architektúry dvadsiateho storočia.

Je autorom a spoluautorom mnohých projektov napr. *bratislavského sídliska Trávniky, Galérie Cypriána Majerníka, Domu umenia v Piešťanoch, bývalých československých veľvyslanectiev v Ríme a v Moskve, niekoľko krematórií a množstvo iných*. Pre naše mesto vypracoval projekt rekonštrukcie radnice.

Milučský získal *štátnu cenu za architektúru*, sedemkrát najvyššie ocenenie zväzu – *Spolku architektov*, čo je v histórii ojedinelé. V roku 1999 sa stal *laureátom Herderovej ceny vo Viedni*.

Alexander MATUŠÍK, prírodovedec, polyhistorik, pedagóg,
Čestný občan mesta Rajec
* 20. 3. 1920 – † 28. 10. 1986 Rajec

Reálku absolvoval v Žiline. Po skončení stredoškolského štúdia bol prijatý na Masarykovu univerzitu, prírodovedeckú fakultu v Brne.

V roku 1939 odišiel študovať do Bratislavy – do 2. ročníka prírodovedeckej fakulty Univerzity Komenského. Zároveň študoval na Slovenskej vysokej škole technickej v Bratislave banské inžinierstvo (skončil 4 semestre).

Ovládal francúzštinu, nemčinu a latinčinu. Po skončení štúdia pôsobil ako asistent v Geografickom ústave Dionýza Štúra v Bratislave.

Jeho vedomosti mali polyhistorický charakter. Boli z rôznych oblastí – zaoberal sa geológiou, botanikou, zoológiou, psychológiou, mineralógiou, petrografiou, paleontológiou. Hrával dokonca aj divadlo.

Matušík pracoval v Rajci ako učiteľ, vyučoval biológiu, zeme- pis, prírodopis, dejepis, matematiku a pracovnú výchovu.

Veľkú pozornosť venoval mladým ľuďom aj v čase voľna. So skupinou záujemcov podnikal rôzne geologické výpravy do širokého okolia.

Matušík bol jednou z najvýznamnejších osobností pôsobiacich v Rajci. Jeho schopnosti a vedomosti sa stali studňou poznania pre mnohých študentov, s ktorými pracoval a ktorých učil.

V krátkosti sme si pripomenuli desať významných rajeckých rodákov, o ktorých by sa dala napísať nejedna kniha. Pre nedostatok priestoru sme museli zhrnúť ich životné úspechy do niekoľkých viet.

Spracovala Zuzana Ščasná,
pracovníčka MsKS Rajec, kronikárka mesta

Použitá literatúra:

Kroniky mesta Rajec – diel I., II., III.

Archív Mestského kultúrneho strediska Rajec

Mesačník Rajčan

PhDr. Štefan Baranovič, 1998: *Ferdinand Ďurčanský (1906 – 1974)*, Matica slovenská

JOZEF MATUŠÍK – RAJECKÝ REZBÁR

Rezbárstvo tvorí výraznú oblasť ľudovej výtvarnej kultúry. V Rajeckej doline má dlhú tradíciu. Spočiatku bolo doplnkovou činnosťou, uplatňovalo sa na predmetoch rozličného funkčného zamerania. Zaoberali sa ním roľníci, pastieri i inak zameraní ľudoví remeselníci, napr. medovníkari, modrotlačiar i pod.

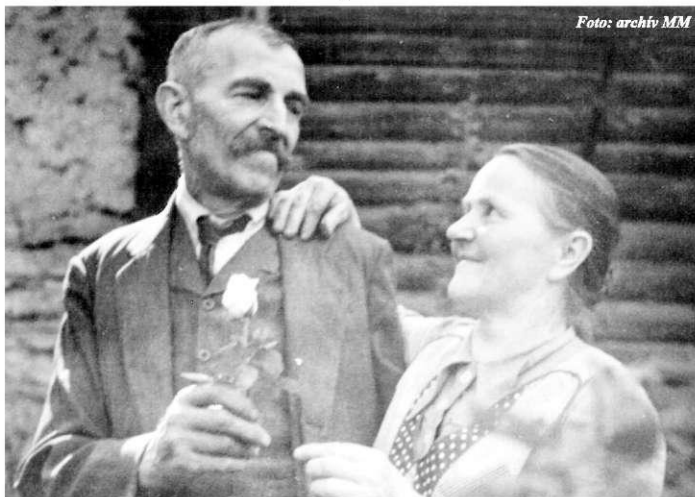
Postupne však prerastá do výraznej špecializácie jednotlivcov. Prvá písomná zmienka o rezbárovi Jánovi Žernovičovi pochádza z roku 1774. V písomnostiach súkennického cechu sa spomína medzi pridruženými členmi cechu ako *sculptor*, t.j. remeselný rezbár.

Rozvoju rezbárstva v Rajci praje najmä druhá polovica 19. storočia. Stretávame sa s prácami mnohých naturalistov, ktorí využili svoje prirodzené nadanie. Spomedzi nich vyniká Ladislav Růčka (1870–1914), pôvodne vyučený za stolára.

Jadro tvorby dlhú dobu predstavovalo náboženská tematika. Dielňu so zameraním na stolársko-rezbársku sakrálnu výrobu mali na prelome 19. a 20. storočia bratia Igondovci, vyrábali však i rezbou zdobené dvere a brány.

Výrazný posun v tematickom a umeleckom charaktere rajeckého rezbárstva nastáva so začiatkom 20. storočia. K slovu sa dostávajú výrazné rezbárske osobnosti: *Jozef Matušík* (1874–1951) a *Jozef Brieštenský* (1879–1968), ktorý ešte pred prvou svetovou vojnou zakladá v Rajci prvé rezbárske výrobné družstvo (1909 – *Rajeczi faragóg termelő szövetkezete*).

Vďaka starostlivej opatere príbuzných Jozefa Matušíka sa súčasťou zbierkového fondu múzea v Rajci stali jeho vlastnoručne náčrty a skice budúcich rezbárskych diel.

Jozef Matušík s manželkou Vilmou

Jozef Matušík sa narodil 8. 8. 1874 vo Varíne, ale po predkoch pochádzal z Rajca. Jeho otec Ľudovít Matušík (1840–1906) bol učiteľom, pôsobil vo Varíne, Ďurčinej a v Rajci. Jeho matka Anna (1840–1924) bola dcérou vtedajšieho rajeckého mešťanostu Pažického. Mali spolu tri deti, dvoch synov a jednu dcéru.

Už od detstva prejavoval talent pre výtvarnú tvorbu, preto ho jeho otec po vychodení ľudovej školy poslal na štúdium do Kláštora pod Znievom na Odbornú školu pre umelecké spracovanie dreva. Čo sa týka úspechov Jozefa Matušíka pri štúdiu, naše pramene sa odlišujú v uvádzaní faktov. Podľa jedných vďaka svojmu nadaniu zvládol štúdium dvoch ročníkov za jeden rok (porov.: Spravodajca mestského múzea Rajec 2/94, s. 9); avšak podľa iného zdroja štúdium nedokončil, pravdepodobne pre nedostatok financií. Zo školy

odišiel ku svojim príbuzným – bratrancovi do Viedne (niektoré iné pramene nesprávne uvádzajú, že do Budapešti (porov.: Kalesný, F. Z histórie ľudového a remeselného rezbárstva v Rajci. In: Vlastivedný sborník Považia VII. Banská Bystrica: Stredoslovenské vydavateľstvo, 1965, s. 163).

Počas pobytu vo Viedni sa vyučil za holiča a vrátil sa do Rajca. Tu si v rodičovskom dome otvoril holičstvo a v roku 1906 sa oženil. So svojou manželkou Vilmou, rod. Minárikovou, pochádzajúcou z Považskej Bystrice, mali 5 detí.

Ako holič mal Matušík veľa voľného času, lebo podľa vtedajších obyčají sa muži holiли a strihali sami. Jeho klientelu tvorila hŕstka inteligencie a časť židovských obchodníkov. Preto je len prirodzené, že sa nevyužitý čas snažil vyplniť tým, k čomu celý život inklinoval a znova sa začal venovať rezbárstvu.

Najskôr tvoril iba pre vlastné potešenie, no po prvej svetovej vojne, keď s príchodom českých zberateľov narástol záujem o ľudovú tvorbu, sa mu rozšírila možnosť tvorby aj na komerčné účely. Traduje sa, že istý český profesor Dr. Václav Prunař z Klatov (tu sa opäť môžeme stretnúť s nesprávnym údajom, že pochádzal z Kladna (porov.: tamtiež) od neho odkúpil vyše 400 kusov rôznych sošiek a mal pre ne vyhradenú jednu celú izbu.

Spolupracoval aj s Jozefom Brieštenským, pre ktorého sa drevorezby vyrábali podľa dodaných vzorov zvaných „*modelmi*“. Hoci mal Matušík aj mnohých súkromných zákazníkov (napr. poľovníkov), jednak jeho rezbárska tvorba nenadobudla charakter pravidelnej remeselnej podnikateľskej výroby, ako tomu bolo u Jozefa Brieštenského.

Vo svojej tvorbe sa Jozef Matušík zameriaval predovšetkým na figurálnu tvorbu. Stvárnňoval osobitosti regiónu v postavičkách Čičmancov, Fačkovcov, Rajčanov či Ďurčanov, ale aj postavy bačov, Jánošíka, figúrky zvierat: ovečky, medveďov, psíkov a podobne. Preslávená bola jeho drevorezba Eliša, slabomyseľného syna židovského obchodníka.

Osobitnú kapitolu jeho tvorby predstavujú diela s náboženskou tematikou: či už sochy jednotlivých svätých, ale aj komplexné diela ako krížové cesty alebo betlehemy. Svoje diela často dotváral aj farbou – polychrómoval.

Štúdie a predlohy ku svojim dielam si kreslil sám, či už spamäti alebo si ich prekresľoval podľa fotografií z propagačných materiálov tovární zaoberajúcich sa produkciou rezbárskych výrobkov. Ako sme už spomenuli vyššie, časť z nich sa počas tohtoročnej sezóny stalo súčasťou zbierkového fondu múzea.

Nachádzajú sa medzi nimi skice so zoomorfnými motívmi (medveď s krošňou, stojaci medveď), rastlinnými motívmi (rám z viniča) i antropomorfnými motívmi svetského charakteru (jazdec na koni, Jánošík). Výraznú prevahu však majú skice so sakrálnou tematikou, napr. Ján Krstiteľ, anjel, kľáčiaca postava, či rôzne výňatky zo scén ukrižovania Ježiša.

Osobitný význam má súbor náčrtov ku krížovej ceste (chýba skica XIII. zastavenia), predovšetkým z toho hľadiska, že sa nám podarilo objaviť aj dielo zhotovené podľa nich.

O tejto kolekcii drevorezieb sa nám počas výskumu podarilo zistiť, že ju v roku 1954, už po autorovej smrti, rodina predala isté-

mu kňazovi, ktorý pôsobil niekde v okolí Brezna (v tom čase tam žil jeho najmladší syn Alexander s manželkou, ktorí si ku sebe zobrali vdovu po Matušíkovi). Bola to doba, ktorá nepriala náboženstvu a tak na akékoľvek otázky, kam dielo vlastne putuje, nebol priestor.

Získané indicie nás postupne doviedli do Kostola Narodenia Panny Márie v Lome nad Rimavicou. Tu sa nám podarilo objaviť hľadanú krížovú cestu kompletne zachovanú a inštalovanú. Po porovnaní predlôh s hotovým dielom sa ukázalo, že autor sa len minimálne odklonil pri vlastnej rezbe od pôvodných predáv zachytených na papieri.

Naše poďakovanie za pomoc pri hľadaní patrí farskému úradu Lom nad Rimavicou a kronikárovi obce Mgr. Eudovítovi Kubišovi.

Významné miesto v našej zbierke zaujímajú aj dve takmer totožné skice mŕtveho tela Ježiša Krista. Pravdepodobne podľa niektorej z nich bolo zhotovené tak, ako ho môžeme dodnes vidieť počas veľkonočných sviatkov v kostoloch v *Božom hrobe*.

Medzi jeho diela, ktoré sa zachovali až do dnešných čias, patria postavičky valachov v slovenských krojoch vo vianočnom betleheme alebo sochy štyroch evanjelistov, ktoré kedysi zdobili drevenú kazateľnicu vo farskom kostole v Rajci.

Ústna tradícia mu pripisuje aj autorstvo dvoch sôch svätcov, ktoré sú umiestnené na bočných oltároch kostola, pramene sa zhodujú pri prvej z nich a to sv. Anne.

Foto: archív MM

Križová cesta IV: zastavenie

Pri určení druhej z nich však nastáva polemika, podľa jedných je autorom sochy sv. Františka z Assisi (porov.: Spravodajca mestského múzea Rajec 2/94, s. 9). Podľa iného zdroja je autorom sochy sv. Jozefa.

Tieto údaje sa nám zatiaľ nepodarilo verifikovať, pretože ani na jednej zo spomenutých sôch sa nezistilo žiadne signovanie. Isté je, že obe sochy sú vyrobené z dreva a nesú podobné znaky rezbárskej práce.

Na zisťovaní ich pôvodu budeme aj naďalej pracovať. Možno sa nám napokon podarí objasniť, čo všetko patrí ku dielam, na ktorých sa podpísala ruka Jozefa Matušika.

Jozef Matušik zomrel po plnohodnotnom živote naplnenom tvorivou prácou 27. augusta 1951 v Rajci.

Pramene:

Kalesný, F. *Z histórie ľudového a remeselného rezbárstva v Rajci*. In: *Vlastivedný zborník Považia VII*. Banská Bystrica: Stredoslovenské vydavateľstvo, 1965, s. 160–171

Spravodajca mestského múzea Rajec 2/1994, Rajec: MsKS, 1994

<http://www.uluv.sk/product/rezbarstvo-77/>

http://www.rezbarstvo.sk/index.php?Item=86&id=102&option=com_content&task=view

Mgr. Jana Brezániová, vyštudovala etnológiu na Filozofickej fakulte Univerzity sv. Cyrila a Metoda v Trnave

RAJECKÝ NÁREČOVÝ SLOVNÍK – 3. výber: písmená K – Ľ

Po druhom ukážkovom výbere nárečových slov z pripravovaného slovníka rajeckého nárečia (porov. *Spravodajca mestského múzea Rajec, 2008, s. 6–10, písmená F–J*) prichádza tretie pokračovanie a výber z hesiel písmen K–Ľ. Opis štruktúry výkladu nárečového slova v rámci hesla, zoznam použitých skratiek a zoznam obcí boli uverejnené spolu s prvou časťou slovníka (porov. *Spravodajca mestského múzea Rajec, 2007, s. 7. a s. 10–11*).

Doklad o heslovom slove v kontexte vety alebo slovného spojenia (t. j. exemplifikáciu) uvádzame vo viacerých prípadoch po heslovom slove, pričom jeho úlohou je ilustrovať význam hesla (jednoslovné doklady zaraďujeme kvôli lokalizáciám). Za symbolom hviezdičky (*) nasledujú lexikálne ustálené (menné i slovesné) spojenia, po znaku plného kosoštvorca (◆) nasleduje frazeologická jednotka a jej význam.

Pozn.: Pôvodní obyvatelia Rajca a blízkeho okolia zaiste ešte i v súčasnosti poznajú nezvyčajné nárečové slová, ktoré by mohli pripravovaný slovník obohatiť. Ak sa medzi čitateľmi nájdu takí, ktorí by mali záujem do slovníka prispieť, nech sa, prosím, ozvú písomne či osobne autorovi tohto článku (adresa je v redakcii časopisu). Zdôrazňujeme, že nejde o zámerne pripravovanú výskumnú akciu; je to skôr nepriama výzva záujemcom o nárečie, so zámerom

zhromaždiť, prezentovať, a tak uchovať pre súčasné i budúce generácie čo najviac z toho, čo ľud Rajeckej doliny sprevádzalo možno stovky rokov: svojský a nenapodobiteľný, originálny jazykový prejav.

K

kabáč *m.* osúch z chlebového (jačmenného) cesta: *Do ruki kabáč a hibaj za ofcami* (Či)

kabáček *m.* pagáčik upečený z nekysnutého cesta: *Napiekla kabáčkvo pre šetikých* (Ďu)

kabáčki *m. pomn.* druh rastliny, *bot.* slez nebadaný (*Malva neglecta*): *kabáčki* (Či)

kabanka *ž.* detská košielka: *Len kabanku malo na sebe obľčenú* (Či)

káčac nedok. 1. špliechať, oblievať (niekoho): *Čo ma káčeš!?* (Rj) 2. rozlievať tekutinu, vyšplechovať: *V malém hrnci sa to ňedalo preňiesc, to bi káčalo z ňeho* (Rj)

káčer *m.* 1. samec kačky: *Káčer napretku a za ňím hadam patnás kačiek* (Rj) 2. zalomená železná pásovina na voľnom konci oja, kde sa pri priahaní vkladá jarmo: *káčer* (Či)

kadza ž. väčšia nádoba na kalužu: *Mal vačiu kadzu, aj takú menšiu (Šu)*

kaje i kajek *zám. opyt. prislov.* vyjadruje otázku zacielenú na smer a na miesto, ktorým prechádza; ktorým smerom, kade: *A zrazu som ňevedzel kaje sa dostaŕnem spiatki (Rj); Už raz ňeviem, kajek som sa ta dostal (Rj)*

kajel i kajfik *m.*: 1. zaist'ovací klin, podložka: *Može sa stac, že ci kajfik vipadne (Rj)* 2. kovový alebo drevený háčik, spájajúci prie-hlavok piadla: *kajel (Či)*

kal *m.* vo vode rozrobená žltá hlina omazávanie stien: *S'ŕeni mazaŕi kalom (Či)*

kal'andár *m.* kalendár ♦ *s kal'andára čítac (Či)* – byť prešibany

kamil'ki ž. *pomn.* 1. liečivá bylina s drobnými bielymi, vnútri žltými kvietkami, *bot.* rumanček kamilkový (*Matricaria recutita*); sušené kvety z tejto byliny: *Aj kamil'ki sa zberaŕi a sušeŕi (Či)* 2. odvar z rumančeka: *Piŕi kamil'ki, a tak sa pomali liečeŕi (Rj)*

kaluža ž. 1. hnojovka: *Bolo treba kalužu viviesc (MĚ)* 2. mláka: *A prádaže, rovno do kaluže skočeŕ! (Rj)*

kantár *m.* časť postroja na hlavu koňa: *Kantár založeŕ koňovi na hlavu (Rj)*

kapicela ž. *stol. rezb.* vyrezávaný horný okraj skrine: *kapicela (Rj)*

kapušnica ž. 1. polievkové jedlo pripravené z kyslej kapusty: *Navareŕi dobrej kapušnice a bolo aj na tri dŕi (Rj)* 2. vykvasená kapustná šťava: *Kedz mu zŕe, tak si načŕpkaŕ kapušnice rovno ze suda a to pil (Rj)* 3. kapustné pole: *Ždi zme ňehaŕi pár hláv na holej kapušnici (Či)*

karavaj *m.* hurhaj, lomoz, hlučná zábava mládeže: *Čo to bol do noci za karavaj? (Či)*

karetka ž. *zdrob.* malý plátok niečoho * *krájad' na karetki (Či)* – na malé kúsky

karpaví prid. pokrytý karpinami: *Ráno stal, oči karpavé, aŕi ňevizdel (Rj)*

karpina ž. hnis v očiach: *Šak sa pozri na seba, oči máš samé karpini! (Rj)*

karuška ž. žnica, ktorá tvorí pár k žencovi: *karuška (Či)*

kasaŕnica ž. riasená sukňa z plátna: *Kasaŕnicu nat koŕená a pojho cez vodu! (Rj)*

kasňa (i gasňa) ž. skriňa na šatstvo: *V izbe maŕi dve kasne (Rj)*

kasienka ž. *zdrob.* drevená skrinka na galantérny tovar pri podomovom obchode, armarka: *kasienka (Či)*

kávoví prid. *hnedý:* *Dze máš ti kávové nohavice? (Rj)*

kach (*zastar. kách*) *m.* konský kašeŕ: *Kvoň mohel bidz dichavični, mohel mac kach, pŕnorohosc, šeličo (Rj)*

kéder *m.* *čizm.* hrubší pás kože okolo celého spodku čizmy: *kéder na čizme (Rj)*

kefa ž. pomôcka (nástroj) na čistenie koňa: *Ja so _mal ždi kefu poruke, zebraŕ, vičišcel koňika, aš sa tak ŕigotal (Rj)*

keľner *m.* čašník: *Fpredu fKlaku ňebolo keľnera, to ŕen vzadu sa opsluhovalo (Rj)*

keľnerka ž.: *A mŕe sa ŕen ti ženi ŕúbia, hentá nová keľnerka, vidzeŕ si hu?! (Rj)*

keľňa ž. murárske náčinie na rozotieranie malty: *Keľňa, to je varecha, s tú sa omietalo, kožovalo (Rj)*

keľorázi *neskl. zám. opyt. číslov. expr.* 1. (často vo zvol. vetách) má citový ukazovací význam (ukazuje na veľkú kvantitu), koľkokrát: *Veru, keľorázi mi povedaŕi, že to sa tag ňedá robic (Đu); Aj ten zemák som si uvarela a to keľorázi prednovok prišlo a ňebolo aŕi tih zemákoch (Đu)* 2. vyjadruje otázku zacielenú na počet (opakovaných) dejov: *Keľorázi si ti už bola u doktora po zime? (Rj)*

keprovka ž. ozdobná lemovka na papuče: *keprovka (Či)*

kibel' m. vedro: *Zebraŕ kibel' a nabral vodi z rieki (Rj)*

kijaŕnica ž. *drev.* kyjak spevnými kovovými obručkami na vtĺkanie klinov, usmerňujúcich pád stromu pri vyťínaní: *kijaŕnica (Či)*

kiptaví prid. málo zručný, nešikovný: *Ňeviem, čo som ňeská taki kiptaví, šecker mi ŕeci z rúk (Rj)*

kisc ž. 1. zväzok kvetov al. klasov: *Ná, d'e si bolo, ke _ci priŕieslo takú veľkú kisc' kláskvo? (Či)* 2. ozdobný strapec z bavlnky: *kisc (Rj)*

kislí prid. 1. majúci kyslú chuť: *Bola kislá hubová poŕieška, to bola*

jako po kisko (Rj) 2. kvasením znehodnotený, skysnutý: *Tá poŕieška už bola kislá (Rj)*

kisňa ž. drevený obal na niečo, debna: *V dreveneŕ kisni na poval'e mal šetki sprostosci odložené (Rj)*

kista i kista ž. 1. obilný klas: *kista (Rj)* 2. ozdobný strapec z farebnej vlny (harasu) na odeve, za kloúbikom a pod.: *kista (Či)*

kíška ž. kyslé (sadtuté) mlieko: *Ke _ci dáž dobrih zemiakvo z maslom a kišku k temu, to je ŕen za dobrota, niđ iné mi ŕetreba (Rj)*

kita ž. zväzok z hrsti vyčesaného ľanu al. konopí (12 *povesianok*): *kita (Či)*

klada ž. *olej.* drevená časť lisu: *klada na ŕise (Rj)*

kladzivo *s.* ručný nástroj v podobe kovu vsadeného na rúčku na pribíjanie, zatĺkanie al. opracovávanie rozličných predmetov: *Kŕince zatúkel kladzivom a bolo (Rj)*

kladzifko *s. zdrob.:* *Kladzifko običajné, jednu stranu malo plochú a druhú štvverhranáú, to sa použivalo pri murovaŕi a na sekaŕie cehel (Rj)*

klaŕnie *s.* klavá bolesť, pichanie v pľúcach, v boku a p.: *Také klaŕnie som dostala, že svet! (Či)*

klokoč *m.* *vred:* *klokoč (Či)*

kľag *m.* syridlo z teľacieho žalúdka používané na kýšenie mlieka pri výrobe syra alebo bryndze: *A ten kľag sa robic s _ŕeľacého žalúka (Rj)*

kľagat' nedok. pôsobením kľagu kýšiť mlieko: *Postaveŕi koľibu a čiŕ, to bola komuorka, to bola jedna miesnos, čo tam kľagaŕi (Či)*

kľainot *m.* vzácnosť, klenot: *kľainot (Či)*

kľajbas *m.* 1. hrubá tesárska ceruza: *Poriadni murár mal kľajbas ždi ze sebu (Rj)* 2. *zastar.* ceruza všeobecne: *Najprf grifŕikom, potom kľajbasom zme písali (Rj)*

kľema ž. *obuv. čizm.* drevený nástroj, zverák na prichytenie zošívajúcich častí obuvi: *kľema (Rj)*

kľepáč ž. *kladivo:* *kľepáč (Či)*

kľiesŕic *nedok.* obsekávať, obtnať konáre z kmeňa stromov: *V hustém krovi bolo treba cestu kľiesŕic (Rj); Zecaté stomi sa potom kľiesŕeŕi (Rj)*

kľiešče i kľiešči ž. *pomn.* 1. nástroj umožňujúci pevné zovretie predmetov pri manipulácii s nimi: *Kľieščoma to (železo) pridržal, trochu pobúchal a skl'epal, ako bolo treba (Rj)* 2. trámy uzatvárajúce podmurovku pece: *kľiešči (Či)* 3. železný svietnik, štipec na svietenie bukovými trieskami: *kľiešči (Či)*

kľin *m.* zahrotený kus dreva al. kovu, ktorý sa používa pri štiepaní dreva: *Zebraŕi sekeri, kľini na ščiepaŕie dreva (Rj)*

kľizac *sa nedok.* 1. šmýkaním sa pohybovať po klzkej ploche: *Na rieku zme sa chodzeŕi kľizac (Rj)* 2. *neos.* strácať stabilitu na niečom klzkom, šmýkať sa: *Venku sa kľize, daj pozor! (Rj); kľize sa (Rj)*

kľučka ž. 1. rukoväť na kosisku: *kľučka (Či)* 2. vyšívacia technika: *Ti vzori sa volajú húseŕice, višivalo sa aj na kľučki (Či)*

kľučki ž. *zdrob. k 2:* *višivad' na kľučki (Či)*

kľúč *m. čizm.* 1. stredná a najdlhšia časť rámu na čizmy (na vyťahovanie sár): *kľúč (Rj)* 2. drevený hák na upevnenie reťaze na ktorej je kotol na varenie: *kľúč (Či)*

kľukovanie *s.* vyšívacia technika, jednoduché obšívanie: *kľukovanie (Či)*

kmoter *m.* krstný al. birmovný otec vo vzťahu k rodičom dieťaťa: *Reku, teraz si už moj kmoter, hátki bokom (Rj)*

kmotra ž.: *A gdože hej išiel za kmotru? (Rj)*

kmin (i stokláskva) *m.* rasca, *bot.* *Carum:* *Zvikla som pridat' kminu, to aš tak prevoňalo (Či)*

knajp *m. čizm. obuv.* nôž s ohnutým ostrím na krájanie kože (napr. pri orezávaní podošvy ap.): *Na kože bol knajp (Rj)*

kobár *m.* koberec: *Ve fabrike robeŕi zme času krásne kobáre (Rj)*

kobola ž. 1. samica koňa: *Kobolu zme musel' dojic (Rj)* 2. *pejor.* nadávka hlúpej, nepeknej žene al. dievke: *Ve _to je taká kobola, gdo si hu, prosím ca, fšimŕe?! (Kp)*

kobolka ž. *zdrob. expr. k 1:* *Uš tá kobolka, to bola doma vichovaná, ná toto bol s Porubi kúpeni žrebec (Rj); Prvú som mal takú starú kobolku (Rj)*

koboŕí i kobilí *prid.:* *kobil'ie mŕieko (Rj)*

kobza ž. *expr.* nápadne veľká a silná žena: *Čo si si to za kobzu zebraľ?! (Ja)*

koča ž. vytrhnutý kus zeme s trávou, mačina: *Naukladali koče na kameňe, abi vodu lepšie zahatali (Fa)*

kočka ž. pomenovanie jednej zo svadobných funkcií: *Mladucha mala kočku, to bola jej birmovná a volali hu kočka (Rj)*

kokava ž. omáčka na halušky z krupice, soli a vody: *Aj kokavu zme vareli (Či)*

koľada ž. vianočná pieseň, koleda: *Ludia sa nafčševovali, koľadi sa spievali, akosi veseliej bolo (Rj)*

koľaj ž. stopa po kolesách voza: *F_tih dvoch koľajách sa držal a hľadel, abi ňevibočel (Rj)*

koľiba ž. zrubová stavba, obydlie baču a valachov na salaši: *Na Predňem Vihnánie sa to volá, tam boľi, hore bola jedna koľiba (Či)*

koľibať *nedok.* zastar. kolísať, hojdať: *koľibať (Či)*

koľibaňa (i hojda) ž. (plátenná) kolíska: *koľibaňa (Či)*

koľík m. drevený výčnelok na kolovrate usmerňujúci niť na cievkou: *koľik na kolovrace (Rj)*

kolocier m. liečivá bylina s listami v prízemnej ružici a bezlistým stvolom, *bot.* skorocel (*Plantago*): *Kolocier sa dával na ranu (Či)*

komora ž. odkladacia miestnosť na zemiaky, zbožie ap.: *Kedisig boľi komori, čilek už meňiej, vačinu majú špajze (Ja)*

koňac príd. vzťahujúci sa na koňa, pochádzajúci z koňa, kónský: *koňací chvost (Či)* * *koňací boks (Rj)* – *obuv.*, *čizm.* koža z koňa, používala sa na výrobu mužských číziem

kondáš (i gondáš) m. *expr.* záletný muž, frajerkár, frajer: *Na to bi hu bolo – nocami kondášvo prijímať! (Či)*

kondvier i kondvierik m. plechová nádoba s pohyblivým držadlom: *F kondvieriku si poliefku nosel ze sebu (Rj)*

kondvička ž. plechová nádoba na nosenie mlieka a pod.: *Stari ofedz mi daľi do stolovički chľeba a kondvičku kapusti (Či)*

konfrtovac *nedok.* *expr.* svojimi radami zasahovať do rozhodovania iných, zbytočne mudrovať: *Furd len do šetkého konfrtuje, ňie abi sa chichel poriadnej roboti! (Rj)*

koňičiatko s. *zdrob.* *expr.* malý koník, mláďa koňa, žriebä: *Ja som mal kobolu ožrebenú, malo to koňičiatko tak, čo já viem, či malo ze tri tížne, ze štiri? (Rj)*

kontingent m. *nov.* povinné dodávky obilnín, mäsa a i. štátu: *Ftedi na kontingenti sa začalo, prada, dredz a robic (Đu)*

kontúra ž. *rezb.* *nov.* obrys na vyrezávanom predmete v hlavných línách, surová práca na predmete: *Kontúra bola hotová, čif bolo treba sa s tím bavic (Rj)*

kóper p. kvóper

kopic *nedok.* dávať seno na kopu: *Isľi seno do hvór kopic (Đu)*

kopica ž. *obyč. množ. č.* 1. hrubá súkenná ponožka do krcov: *kopice (Či)* 2. vysoká zimná obuv zo súkna, kapce: *kopice do sňahu (Ri)*

kopitník m. lesná liečivá rastlina, *bot.* kopytník európsky (*Asarum europaeum*): *kopitník (Či)*

kopito m. 1. rohovito zakončené chodidlo zvierat kopytníkov: *Spravel cirkeľ na kopita, dze daľi punkti, ta _musel kľiňedz vísic (Rj)* 2. *obuv.* náradie, forma, na ktorej sa robí, opravuje obuv: *Šuster mal soje špeciálne kopito (Rj)*

korba ž. sane al. voz s hornou časťou upravenou na spôsob koča: *korba na voze (Či)*

korheľ m. *pejor.* pijan, alkoholik: *Nižd z ňeho ňebolo, korheľ bol strašni, robotu poriadnu ňemal (Mě)*

koritňat sa *nedok.* *expr.* kolísavo kráčať: *Gdeže sa u _začaz rána koritňia stará bosorka!? (Či)*

korito s. veľká podlhovastá nádoba vydlabaná z kmeňa vhodného stromu al. zbitá z dosák na rozličné použitie v domácnosti: *Jedno veľké korito zme mali pri zabijačke (Vč); korito na semeňec (Rj)*

koritovica ž. textília na prikrytie cesta v koryte: *koritovica (Či)*

kosa ž. 1. hospodárske náradie na kosenie obilia, krmovín vcelku i jeho kovová súčasť: *Takú šikovnú kosu so mal, s tú som ždicki s kúska otkosel (Kp)* 2. *garb.* dlhý zahnutý nôž na čistenie a opracovanie kože *obyč.* zasadený do drevenej lavice: *kosa (Rj)*

kosc ž. kost': *Ag aj ňiečo ostaňe, či kosci, či už čo, to idze psovi (Zb)*

koscel m. kostol: *Do koscela chodzim v ňedzeľu na malú (Rj)*

koseňie s. *kož.* opracúvanie kožušiny na kožušnickej kose, noži: *koseňie kože (Rj)*

kosisko m. dlhá drevená rúčka na kose: *kosisko na kose (Ri)*

košťival m. lúčna rastlina s liečivým koreňom, *bot.* kostihoj lekársky (*Symphytum officinale*): *košťival (Či)*

košarovat *nedok.* umiestňovať ovce v košari na dlhší čas al. prechodne kvôli hnojeniu pôdy: *Košarovali hore na Piešovih Rovňiach (Či)*

košiar m. ohrada pre ovce: *Košiare hňedz z jari zreparovali (Đu)*

koškár m. *expr.* 1. remeslník spracúvajúci kožu, garbiar: *Garbárov, čo spracúvali kožu, ľudzia z dzedzini aj koškármi volali (Rj)* 2. prezývka obyvateľa Rajca: *Jako boľi z Dzurčini hafkári, Šujaňi zase žabiari, tak boľi Rajčaňia koškári (Rj)*

kotkodák m. 1. *expr.* slepačí trus: *Teho hrachu daľi mama na ľižičku a hovoreľi: Kurički, kurički, u suseda kotkodáki a u náz vajcá! (Rj)* 2. *expr. obyč. mn. č.* porozhadzované, neusporiadané, nepotrebné veci; haraburdie: *Načo sú ci šetki ti kotkodáki, vedz už to ňebudzež jagživ na ňišť potrebovac (Rj)*

kotní príd. oplodnený (o zvierati): *Čierna samica je kotná (Đu)*

kotrba ž. *expr.* hlava: *Kotrba ma boľi od rána, ňeviem, čo mi je (Rj)*

kovac, kuvac i kuc *nedok.* 1. kladivom spracúvať železo za tepla: *Musel dobre rozehriadz do žerava a potom kovac (Rj)* 2. pripievňovať podkovu, podkúvať: *Ja som slúžel u kanoňieroh a tam som kovval koňe (Rj); Ale tamoci ma zas preloželi spiatki, tam ňemal gdo koňe kuc (Rj) Čul išiel henten suset, koňa kuvac (Rj); Kvoň sa kuje kedz má tri roki (Rj)* 3. klepaním ostríť (kosu, kosák, motyku a pod.): *Musel vedzec aj kosu kuc (Ri)*

kováč i kuváč m. remeselník, ktorý opracúva železo, podkúva kone a vyrába kovové predmety: *Tu v Rajci bolo ždi viac kováci (Rj); Za riekou bol jeden kuváč a opraci hňedz vedľa úpusti bol Miškofski (Rj)*

kovadlo m. *kováč.* oceľový podstavec na kovanie železa, nákov: *Majster, abi postrašel zákazňitka, napľul na kovadlo, priložel horuce železo a udrel (Rj)*

kozi príd. v dvojslovných názvoch a) rastlín: *kozie cecki (Či)* – *bot.* kozia brada (*Tragopogon*) b) iných viacslovných pomenovaní: *kozia nvoška (Rj)* - *rezb.* dláto so zašpicateným hrotom

kožuch m. kožušinový alebo kožušinou podšitý kabát: *Chlapi hodne noseľi veľiké kožuchi, ženi aj také kožúški do pása (Kp)*

kožúšek m. 1. menší kožuch 2. *obyč. mn. č.* močiarna rastlina, *bot.* páperník (*Eriophorum*): *kožúški (Rj)*

kožušiar m. remeselník, ktorý šije kožuchy, kožušník: *kožušár (Fa)*

krágel m. golier: *Chichel ho za krágel a vihodzel ven (Đu)*

kráglfik m. *zdrob.* menší golier, golierik

krájanec m. *obyč. mn. č.* bryndzové jedlo z nadrobených (pokrájaných) osúchov: *Pravda, aj krájance zme mávali (Či)*

kráľik m. drobný lúčny kvet s bielymi al. bieloruzovými okvetnými lístkami, *bot.* sedmokráska (*Bellis*): *Lúka bola biela, sami kráľik (Rj)*

krampľa ž. *klob.* nástroj na prečesávanie vlny: *krampľa na vľnu (Rj)*

krampľovac *nedok.* *klob.* krampľou prečesávať vlnu a tak ju zbavovať špiny a zjemňovať: *krampľovadz vľnu (Rj)*

kraviak m. kravské lajno (trus): *Stačelo, že raz prešľi kravi a ulička bola sami kraviak (Či)*

krčadlá s. *pomn.* polovičné sane na kónský záprah (krátke sane so slačou z dvoch bukových trámov, vzadu spojené oplenom): *Krčadlá sa mi zlomeľi, to bolo na ňe modz dreva (Či)*

krdzel m. väčšia skupina vtákov, zvierat, detí ap.: *Kedz náz bol krdzel (deti), prosin ca, ve _to ňebolo jako ňeská! (Đu)*

krcho m. *expr.* ľavák: *Ostalo mu len krchom bic, ňeviem, či bi s pravu ňiečo napísal (Rj)*

kriepic sa *nedok.* hádať sa, škriepiť sa: *Ja sa s tebu ňebudzem kriepic! (Rj)*

kriepka ž. hádka, škriepka: *Ňebolo hodno také kriepki zaživu _c_ňim (Rj)*

kríž m. 12 snopov obilia špeciálne uložených (v tvare kríža): *F križi*

bolo uloženih a le dvaná snopov (Či)
krkan *m.* 1. *expr.* krk, hrdlo ♦ *nehadz na krkaňe* (Đu) – nechať niekomu na starosti 2. časť kolovrátka, cez ktorú prechádza niť pri navíjaní sa na cievku: *krkan* (Rj)
krompáč *m.* železný nástroj s hrotom a plochým ostrím na kopanie tvrdej zeminy, čakán: *Krompáčoma zme do skali biľi, to bola za ro-bota!* (Kp)
krokva *ž.* hrada na ktorej je uložená konštrukcia strechy: *Hlavná (hrada) bola krokva* (Či)
kropáčka *ž.* obyč. mn. č. jarná rastlina so žltými kvetmi, *bot.* prvosenka (*Primula*): *Hňe dz jari zme išli na kropáčki, to sa dobre zbieralo* (Či)
krosianka *s.* pomn. ručné zariadenie na výrobu tkanín; špeciálne krosná na pletenie vlnených pásov: *krosianka* (Či)
krošnica *ž.* čizm. 1. vysoký kôš, v ktorom sa nosili čizmy na trh: *Bolo bobre, keď mu po jarmeku krošnica ostala prázna* (Rj) 2. menší kôš, ktorý na chrbte nosili remeselníci al. podomoví obchodníci: *Ěj veru, krošnice na chrpce a od domu g domu* (Rj)
krpatí *príd.* malý, drobný (vzrastom): *Nále tá Hana, jakého krpatého muža si zala!* (Rj); *Pozri akí oňi narvostli, šecia ako baraňi a ja som ostala krpatá* (Đu)
krpovina *m.* čizm. zastar. spodok čizmy: *krpovina* (Rj)
krsní *m.* *spodst.* krstný otec: *Krsní tatko ho od krstu aňi ňevidzel* (Ko) **krsná** *ž.* *spodst.*: *Potom už len jeho krsná sa oň starala* (Ku)
kršňa *s.* krstné dieťa: *Mňe pridze jej céra jako krsňa* (Zb)
krst'ed'eľňica *ž.* nádoba s vodou v kostole, nad ktorou sa krstí, krstiteľnica: *krst'ed'eľňica* (Či)
krupón *m.* čizm. *obuv.* bravčová koža na podrážky a iné výrobky: *Krupón musel bic kvalitihe spracovaní* (Rj)
krúčení *príd.* v spoj. **krúčení stúp** (Či) – kostolný stĺp okolo ktorého vádzali (vykonávali obrad vádzky, viedli) nevestu
krúťená *ž.* *spodst.* druh tanca: *Tancovali aj krúťenu* (Či)
krvaví *príd.* v spoj. **krvavá baba** – zemiaková baba, haruľa, s pridaním bravčovej krvi: *Krvavú babu ponúkli ňiedze na zabíjačke ako prvé jedlo* (Rj)
krvavník *m.* druh liečivej rastliny, *bot.* lastovičník (*Chelidonium*): *krvavník* (Či)
kúb *m.* kľb: *Čiľ na staroz ma šecker boľi a ti kúbi, hadam najviac* (Đu)
kúci *m.* 1. *zdrob.* malý kút, miestečko: *Aňi kúcika ňeostalo volné, ňišť, šetko bolo zastaté* (Rj) 2. časť úst, kde sa spája horná a dolná pera: *Stále má kúciki zapálené* (Rj)
kučerák *m.* odroda maďarských (kučeravých) prasiat: *Loňi mi sin zehnal ti kučeráki* (Rl)
kúdzel' *ž.* 1. praslica: *Priadza sa dá na kúdzel'* (Rj); *Taktog bola tá noha, čo držala tú kúdzel' a s túto nohu, to bola, sa volala na tem kolovrace plátka, a, pravda, tam bolo vreceno, céfki, no a na tú céfku sa to tá ňitka okružala* (Đu) 2. výčesky ľanu a konopí pripravené na pradenie: *Kúdzel'e sa robeli pret pradzeňim* (Đu)
kuchárka *ž.* 1. odborníčka na varenie a prípravu jedál: *Kuchárki, to bola samostatná kapitoľa na veseľi* (Rj) 2. ozdobne vyšité plátno v kuchyni nad sporákom: *kuchárka* (Či)
kúchi *pomn. olej.* odpad vzniknutý po lisovaní, výlisky z vyprešovaného konopného semena: *kúchi* (Rj)
kukac *nedok.* pozerať, hľadieť: *Špekuloval, kukal na to, reku, to si dobre vimisľel* (Rl)
kumštovac *nedok. expr.* rozmýšľať, špekulovať: *Budze na tím hodzinu kumštovac, ňie abi sa roboti chiceľ* (Mč)
kupec i **kupecník** *m.* obchodník, priekupník: *To ja som ňeňi, vieš, kupecník, to ja som ňekupčieval* (Rj); *Ja ci to aňi ňeviem tag vis-vetlic. Ja som ňeňi kupec!* (Rj)
kupko *s.* kľbko: *Toto je uš siedme kupko zmotané za dňešek* (Rj)
kura *ž.* sliepka: *Kački, husi, kuri, zajace, to bolo bežné, uš koňa, vola, to malí inačí gazdovia* (Rl) **kurka** *ž.* *zdrob. expr.*: *Íc ti kurki už zavrec, vedz je tma!* (Rj)
kura *s.* mláďa sliepky, kurča: *Hento jedno je smelé to kura, bodaj ho parom zal!* (Rl)
kurací *príd.* v spoj. **kuracia riť** (Či) – bradavica; **kuracie ritki** (Či)

– vyšívacia technika
kurastva *ž.* pokrm pripravený z prvého mlieka po otelení kravy: *kurastva* (Či)
kurafina *ž.* kuracie mäso, kuracina: *Na obed bola ňiekedi kurafina* (Či)
kuriatko *s.* obyč. mn. č. druh jedlej huby, *bot.* kuriatko jedlé (*Cant-harellus cibarius*): *Čo bolo kedisi kuriatek, to čil' už ňevidzec* (Rj)
kurín *m.* drevený chlievik pre sliepky: *Za šopu boľi kurini a šel'ija-ké rárohi pohádzané* (Rj)
kurkov *m.* trojštvrťový čičmiansky kožuch: *To Čičmanci tak chodzeli, kurkov na sebe a už obzerali po jarmeku hore-dolu* (Rj)
kušnica *ž.* olej. 1. dva drevené rámy, ktoré sa prikladajú na naplnenú plst' 2. časť záboja pri výrobe oleja: *rámové kušnice* (Rj)
kút *m.* 1. roh v miestnosti: *Veru, ňera som stál v kúce za trest* (Rj) 2. miesto pre šestonedielku v kúte izby (aj v ustálených spojeniach): *Aňi z domu ňemohla visc keď bola f kúce* (Đu) 3. vzdialené (zanedbané) miesto, neznámy priestor: *Dze sa f kerich kútoh moceš, od rána ca ňeňi* (Šu) * *ňhili kút* (Rj) – strana, z ktorej obyčajne prichádza búrka a dážď
kvaka *ž.* odroda bielej repy, *bot.* kvaka (*Brassica napus*): *Kvaki bolo tež hodňe* (Rj)
kvapaňica i **kvápaňica** *ž.* tekutina odtekajúca pri výrobe ovčieho syra, žinčica: *Keď oťiekla s tej onej kvápaňice, no srvátko sa to po-vie ináč* (Či)
kvit *m.* 1. čistý lieh: *Kvit si mohel aj v apatéke kúpíc* (Rj) 2. liehový nápoj z ovocia, pálené: *Teho roku sa podarelo dobre, loňi ňebolo kvitu skoro ňišť* (Rj)
kvit neskl. príd. (iba v prísudku) vyrovnané, hotovo: *Viplaci mu čo mám a zme si kvit* (Rj)
kvon *m.* ťažné domáce zviera: *Koňovi si musel rozumec* (Rj) **koňik** *m.* *zdrob. expr.*: *Ešče som to na tem koňiku odviezel a zme pil'í oldo-máš tam* (Rj)
kvóper, **kvoper** i **kóper** *m.* vysoká bylina s jemnými tmavozelenými lístkami pestovaná pre voňavú vňať, používaná ako korenina, *bot.* kôpor (*Anethum*): *Nasekala som kvopru, pridala do toho a omáčka bola hotová* (Rj)

L, Ľ

labutka *ž.* vrchná vnútorná vrstva podrážky: *labutka* (Či)
ľadžba *ž.* podradný tovar, nekvalitná vec: *Samé ľadžbi predáva, ja bi od ňeho ňekúpel ňišť* (Rj)
ľafka *ž.* nízky drevený mostík (s operadlom) cez potok, riekú ap., *lavička*: *Voda sa fiedi val'ela cez ľafku* (Rj)
ľagoví *príd.* lakový: *ľagové topánki* (Či)
ľajbľik *m.* krátka mužská al. ženská vesta bez rukávov a goliera: *Hodzel ľajbľig na seba a tag višiel ven* (Đu)
ľajsňa i **ľajsňa** *ž.* stol., *rezb.* 1. opracovaná doska, lata: *Ľajsňe boľi pot strechu poukladané, abi ňezmokľi, a aj abi sa sušeli* (Rj) 2. bočná časť drevenej postele, bočnica: *Jako spal, takí napiti, len sa švacnul z nohu o ľajsňu až zduňelo* (Šu) 3. lišta na dlážke al. po obvode hornej časti steny: *Ľajsňe okolo sceni boľi uš povitřhané, ke com prišla* (Rj) 4. úzky pásik látky spevňujúci okraje rázporku na odevu: *ľajsňa* (Rj)
lamačka *ž.* nástroj na lámame konopí al. ľanu nahrubo, trlica s jedným žliabkom: *Lamačku som mala doňedávna v humňe hodzenú* (Đu)
lást *m.* čizm., *obuv. zastar.* drevené kopyto na ňaťahovanie obuvi: *lást* (Rj)
laupsega *ž.* *rezb.* strojová píłka, na ktorej sa obrezávali obrisy predmetu; lupienková píłka: *laupsega* (Rj)
lazit' *nedok.* vinšovať pri obchôdzke po domoch, koledovať: *Lazeli barborki a lazelo sa aj na Luciju ako lucki* (Či)
ľedačina *ž.* bezcenná, naničhodná vec: *Načo to aj dávaš peňiaze za také ľedačini, ňie abi si si poriadne kúpel* (Rj)
ľedačo *zám. neurč. expr.* niečo (ale i niekto) nehodnotné, majúce malú hodnotu; má platnosť *podst. m. str.* rodu s významom bezcen-

ná vec al. nesúci človek: *Ti si také ľedačo!* (Rj)
Ľedajakí zám. neurč. menej kvalitný, zlý, neporiadny; hocijaký: *Ftedi ňeboľi ľedajaké víropki, majster si stál za tím, čo urobil* (Rj)
Ľedvi časť. časť, ktorá vyjadruje krajný stav, sotva, tak-tak: *Ľedvi zme to kúpeľi* (Ďu)
Ľedvina ž. obyč. mn. č. párový orgán v tele; oblička: *Na ľedvini trpel hadam celí život* (Rj)
Ľeja ž. prudký dážď, lejak: *Ľetrvalo duho, taká ľeja sa spuscela, že no* (Rj)
Ľemeš m. rezná súčasť pluhu: *Ľemeš* (Či)
Ľen m. 1. úžitková poľná rastlina pestovaná pre vlákna a semeno, bot. ľan (Linum) 2. vlákna tejto rastliny: *česadz a priadz ľen* (Rj) 3. tkanina vyrobená z tohto vlákna: *plachetka z ľenu* (Rj)
Ľešpic m. kováč. kutáč na rozhrňanie uhlia al. pahreby v ohnisku: *Ľešpic* (Rj)
Ľesa ž. časť ohrady medzi dvomi stĺpmi, upletenej z konárov alebo prútia: *Ľesu budze treba opravic* (Ku)
Ľevčovi príd. v spoj. *Ľevčové oko* (Rj) – kovové oko na lievči (žrdke) podopierajúcej rebriny na voze)
Ľeví príd. ľavý: *V ľevém boku ma klalo na ňevidržanie* (Zb)
Ľezena ž. rezb. vyrezávaná latka, lišta na okraji skrine: *Ľezena* (Rj)
Ľiatovec m. liaty zvonec pre ovcu: *Kerési ovečki maľi ľiatovec* (Či)
Ľingat' nedok. štrngat', cengať: *Ľingat' ostroškama* (Či)
Ľinoár i Ľinonár m. drevené pravítko: *Ľinonár nosel do školi* (Či)
Ľiňica ž. drevená ohrada, do ktorej sa stavia hovädzí dobytok pri podkúvaní: *Ľiňica* (Rj)
Ľipa ž. 1. listnatý strom s voňavými liečivými kvetmi, bot. lipa (Tilia): *Pri rieke za susedom bola krásna ľipa* (Rj) 2. sušené kvety tohto stromu a odvar z nich: *navaridz ľipi* (Rj)
Ľisce s. zadná časť nohy pod kolenom, lýtka: *Naša maď majú ešte hlatké ľisťe* (Či); *ľisce* (Rj)
Ľiščíak m. samec líšky, lišiak: *Ľiščíak* (Kp)

Ľiščí príd. súvisiaci s líškou, pochádzajúci z líšky: *Ľiščia dziera* (Rj)
Ľoboda, Ľobotka i Ľobuotka (i **Ľesná marijánka**) ž. 1. voňavá rastlina používaná v kuchyni ako korenie a v liečiteľstve, bot. pamajorán obyčajný (Origanum vulgare): *modrá Ľobuotka* (Či) 2. vysoká poľná burina, varená (v čase neúrod) ako špenát: *Ľobotka* (Či)
Ľogrik m. zdob. menšie ložisko, čapík; vŕľa v ložisku: *Ľogrik* (Rj)
Ľohiňa (i **Ľhlohiňa**) ž. 1. ker z čeľade ružovitých, bot. hlohýňa (Pyracantha): *Ľiže náz bola pekná ľohiňa* (Či) 2. ker z čeľade jablonovitých, bot. hloh (Crataegus): *Koza sa ŕi vrigala do ľohiňe* (Či)
Ľoch m. prístrešok postavený pri kolibe pre hovädzí dobytok, ktorý sa pasie na salaši: *A višie, ta maľi ľoch postavení* (Či)
Ľokec m. lakeť: *Ľlahnul sa ľokcom o kredenc* (Rj) ♦ *ruki zedrané po ľocke* (Rj) – o veľmi zrobenom človeku
Ľokša ž. posúch zo zemiakového, nekysnutého cesta ako príloha k rozmanitým jedlám, príp. ochutený (plnený) makom, bryndzou a pod.: *Lokši narobelí, to bolo facht chutné!* (Rj)
Ľoňi (i **Ľloňi**) prísl. v minulom roku, vlni: *Ľoňi veru ňebolo sliviek skoro ňišt* (Rj)
Ľopár m. lopata na vyberanie chleba z pece: *Z ľopárom ch'ebik pekne vibrala, potrela* (Rj)
Ľopúch m. rastlina s veľkými zelenými listami, bot. ľopúch (Arctium): *Aj ti doľinki bočné, to bolo udržiavané, to sa koselo, čiľ je to sami ľopúch* (Kp)
Ľošťiak m. trojštvrťový mužský kozuch: *Ľošťiak* (Rj)
Ľucerna i Ľuterňa ž. lúčna rastlina pestovaná ako krmovina, bot. ľucerna (Medicago): *Stačelo kedz z ľucerne prihodel* (Ďu); *ľuterňa* (Či)
Ľupák m. nástroj na odkôrovanie stromov (lúpanie kôry stromov): *ľupák* (Či)

Pokračovanie nabadúce

PaedDr. **Miloslav Smatana**, CSc., absolvent Pedagogickej fakulty v Nitre, pracuje v Jazykovednom ústave SAV v Bratislave

ZIMNÉ SČÍTANIE VODNÉHO VTÁCTVA NA RAJČANKE

Jedným z najsystematickejších monitoringov živočíchov u nás je zimné sčítanie vodného vtáctva. Toto sčítanie je zdrojom údajov o zimovaní a migrácii vtáctva viazaného na vodu, prebieha na vodných tokoch, vodných plochách a iných typoch mokradí (rašeliniská, vlhké lúky a pod.). Okrem odhadu veľkosti a zmien populácií vtáčích druhov sú výsledky sčítania dôležitým podkladom pre ochranu významných lokalít s výskytom vtáctva.

Prvé sčítanie vodného vtáctva sa na Slovensku uskutočnilo v ro-

Kvôli vypúšťaniu termálnej vody je v Rajeckých Tepliciach nezamrzajúca plocha počas zimy útočiskom pre kačice, aj pre labute zo zamrznutého jazierka v kúpeľoch

ku 1967 ako súčasť medzinárodného sčítania v Európe a ďalších krajinách. V súčasnosti sa do sčítania zapája vyše 100 krajín z rôznych svetadielov. Tieto aktivity na medzinárodnej úrovni zastrešuje Wetlands International (organizácia na výskum, ochranu a udržateľné využívanie mokradí s celosvetovou pôsobnosťou).

Sčítavanie vodného vtáctva v našej krajine od roku 1967 na mnohých miestach nemalo kontinuitu, desiatky rokov boli sledované len určité lokality. Od 90. rokov sa situácia zlepšila, postupne pribúdali toky a vodné plochy, na ktorých sa uskutočňovalo pozorovanie vodných vtákov, zapájalo sa stále viac dobrovoľníkov.

V súčasnosti patrí Slovensko medzi najlepšie zmapované krajiny. Okrem medzinárodného termínu (v polovici januára) sa na Slovensku mapuje aj v mesiacoch október až apríl, najväčšie pokrytie lokalít je však v januári.

Zimné sčítanie vodného vtáctva zabezpečuje Slovenská ornitologická spoločnosť / BirdLife Slovensko v spolupráci s Ornitologickým klubom pri Oravskom múzeu a Botanickou záhradou Univerzity Komenského v Bratislave.

Mapované lokality na Slovensku sú rozdelené do 20 regiónov, Rajčanka je zahrnutá do regiónu Horné Považie. Koordinátorom tohto regiónu je Ing. Martin Kostra, ktorý je zodpovedný za organizáciu sčítania, zber údajov a odovzdanie výsledkov národnému koordinátorovi.

Sčítanie vodného vtáctva na rieke Rajčanka realizujeme od zimy 2003/2004. Monitoring je vždy zabezpečený aspoň v hlav-

nom medzinárodnom sčítacom termíne v januári, ostatné termíny sú pokryté podľa kapacít dobrovoľníkov.

Rajčanka je na účely zimného sčítania rozdelená na 5 úsekov:

- Raj1: ústie do Váhu – Porúbka (cestný most na začiatku obce)
- Raj2: Porúbka – Rajecké Teplice (železničný most)
- Raj3: Rajecké Teplice – Rajec (čerpacia stanica PHM – začiatok regulovaného úseku toku)
- Raj4: Rajec – Fačkov (ústie Fačkovského potoka)
- Raj5: Fačkov – most v Hanušovej

Samostatne sú zaznamenávané výskyty vtákov na Šujskom rašelinisku a rybníku Košiare.

Pri sčítaní na Rajčanke sa mapuje líniovou metódou, pričom sčítavateľ prejde po brehu rieky celý pridelený úsek, zaznamenáva zistené druhy a ich početnosť. Každý úsek má svoj sčítací formulár, v ktorom okrem informácií o sčítavateľovi, termíne a monitorovanom úseku (dĺžka úseku, šírka toku, typ biotopu...) nechýbajú údaje o počasí, snehovej pokrývke, pokrytí hladiny ľadovou vrstvou, zaznamenaných negatívnych faktoroch a pod. K jednotlivým druhom vtákov sa uvádzajú počty pozorovaných jedincov.

Rajčanka je síce druhovo relatívne chudobná lokalita (počet doteraz zistených druhov počas zimných sčítaní je 16), jej mapovanie je však o. i. dôležité pre ucelenú predstavu o výskyte vtáctva v povodí Váhu.

Počas 5 zimných sezón (od zimy 2003/2004 do zimy 2007/2008), ktoré sú zhodnotené v tomto článku, sa vykonávalo sčítanie vodného vtáctva spolu v 20 termínoch. Z toho len v 2 termínoch sa podarilo zabezpečiť sčítanie na všetkých úsekoch Rajčanky.

Najkomplexnejšie (na 4 – 5 úsekoch) sa sčítanie realizovalo vždy v januári v rámci medzinárodného sčítania. V ostatných mesiacoch sa prioritne monitorovali úseky bližšie k ústiú Rajčanky, čo ovplyvnilo aj spektrum zaznamenaných druhov. Najväčší celkový počet jednotlivcov všetkých druhov vtákov na celom toku bol zistený vo februári 2005 – spolu 389 jedincov.

Stabilne sa vyskytujúcimi druhmi na Rajčanke počas zimného obdobia sú kačica divá a volavka popolavá, boli zistené pri každom sčítaní. Zároveň patria medzi najpočetnejšie druhy (maximálny počet jedincov zistených počas jedného termínu bol u kačice divéj 336 a u volavky popolavej 26).

Pravidelne boli zaznamenané aj druhy vodnár potočný (s výskytom na celej dĺžke toku) a labuť hrbozobá (zimujúce jedince v priemyselnej zóne v Žiline na úseku Raj1 a celoročne sa vyskytujúce jedince v Rajeckých Tepliciach v úseku Raj2). Z častejšie pozorovaných druhov je potrebné spomenúť rybárika riečného. V úsekoch najbližších k ústiú do rieky Váh (Raj1 a Raj2) boli sporadicky zaznamenané aj pre Rajčanku menej bežné druhy, napr. kačica chrapkavá, sliepočka zelenonohá, lyska čierna, čajky.

Zoznam druhov, ktoré boli zaznamenané na rieke Rajčanke počas zimných sčítaní:

- čajka smejivá (*Larus ridibundus*)
- čajka striebriстая (*Larus argentatus*)
- hlaholka obyčajná (*Bucephala clangula*)
- chochlačka sivá (*Aythya ferina*)
- kačica divá (*Anas platyrhynchos*)
- kačica chrapkavá (*Anas crecca*)
- kormorán veľký (*Phalacrocorax carbo*)
- labuť hrbozobá (*Cygnus olor*)
- lyska čierna (*Fulica atra*)
- potápka malá (*Tachybaptus ruficollis*)
- rybárik riečny (*Alcedo atthis*)
- sliepočka zelenonohá (*Gallinula chloropus*)
- trasochvost biely (*Motacilla alba*)
- trasochvost horský (*Motacilla cinerea*)
- vodnár potočný (*Cinclus cinclus*)
- volavka popolavá (*Ardea cinerea*)

Tabuľka: Počty vybraných druhov zaznamenaných počas zimného sčítania vodného vtáctva na rieke Rajčanka v medzinárodných sčítacích termínoch (polovica januára) 2004 – 2008 (spolu za úseky Raj1 – Raj5, resp. Raj1 – Raj4):

druh/rok	2004	2005	2006	2007	2008
kačica divá	292	176	273	154	312
volavka popolavá	7	13	20	11	12
vodnár potočný	18	19	5	16	12
rybárik riečny	2	1	0	2	0
labuť hrbozobá	3	0	0	0	2

Zmeny v druhovom zastúpení aj početnosti u vtáctva sú závislé od počasia, termínu v rámci zimnej sezóny a iných faktorov. Výskyt vtáctva je výrazne ovplyvnený podielom zamrzutej plochy toku. Zamŕzanie Rajčanky je nerovnomerné aj kvôli vyústeniu splaškovej kanalizácie na viacerých miestach priamo do rieky, vypúšťanie termálnej vody v Rajeckých Tepliciach, ktorá má vyššiu teplotu ako recipient, ako aj kvôli tepelnému znečisteniu z odpadových vôd z priemyselných podnikov.

Okrem monitoringu vtáctva sú pri sčítaní zaznamenávané aj iné zaujímavé údaje, ktoré si sčítavateľ všimne, napr. na Rajčanke boli zaevidované nelegálne skládky odpadov, pobytové znaky vydry a pod. Údaje zo zimného sčítania nie sú a nemôžu byť vyčerpávajúcou inventarizáciou druhov vtákov vyskytujúcich sa na vodnom toku, napriek tomu (aj vďaka vyhodnocovaniu údajov zo sčítania za širšie regióny) prispievajú k poznaniu a ochrane vtáčích populácií.

RNDr. Eva Stanková, absolventka Fakulty prírodovedných vied UMB v Banskej Bystrici, v súčasnosti pracuje ako referent pre životné prostredie Mesta Rajecké Teplice, je externou doktorandkou Katedry krajinskej ekológie Prírodovedeckej fakulty UK v Bratislave

Rada by som poďakovala všetkým dobrovoľníkom, ktorí sa podieľajú na zimnom sčítaní vodného vtáctva (nielen na Rajčanke) mapovaním v teréne, koordináciou sčítania a spracovaním údajov. Koordinátorom zo SOS/Birdlife Slovensko Martinovi Kostrovi (koordinátor regiónu Horné Považie) a Kataríne Slabeyovej (národný koordinátor) ďakujem za poskytnuté údaje k článku.

Použitá literatúra:

- Kostrá M. (in litt.), 2009: Záznamy zo zimného sčítania vodného vtáctva, Rajčanka, 2003 – 2008, SOS/Birdlife Slovensko, Bratislava
- Slabeyová K., Ridzoň J., Darolová A., Karaska D. & Toprečner J. 2008: Správa zo zimného sčítania vodného vtáctva na Slovensku 2004/05 – SOS/Birdlife Slovensko, Bratislava.

VRETIENKOVITÉ MOTÝLE (*Zygaenidae* Leach, 1819) RAJECKEJ DOLINY

Veľmi známa, ale nepočetná čeľaď našich menších druhov motýľov. Niektorí autori ich priradujú k nočným motýľom (*Heterocera*). Iní autori ich zasa naopak radia k denným motýľom (*Rhopalocera*), čo má väčšiu logiku, lebo tieto druhy lietajú hlavne cez deň. Vo všeobecnosti môžeme povedať, že *Zygaenidae* patria k motýľom s dennou aktivitou.

Vretienkovité motýle sú typickými predstaviteľmi hmyzu tradične obhospodarovanej krajiny. Typickým miestom ich výskytu sú zvyčajne xerothermné biotopy v nižších a stredných polohách. Tieto biotopy sú buď prirodzené (strmé svahy s teplomilnou vegetáciou lesostepného charakteru), alebo vznikli a aj sa udržiavajú činnosťou človeka (lúky, pasienky, sady, záhrady a železničné násypy). Jedinci tejto čeľade sa len zriedkavo vzdávajú zo svojich biotopov. Ich populácie sa zvyčajne vyskytujú na viac-menej ostro ohraničených stanovištiach a z tejto skutočnosti vyplýva aj isté riziko ich možného ohrozenia.

Populácie týchto motýľov sú dnes ohrozené viacerými rizikami:

- jednak je to činnosť človeka: vypaľovanie trávy, aplikácia umeľých hnojív a pesticídov v susedstve xerothermných biotopov výskytu motýľov a zalesňovanie.
- ďalšou vážnou príčinou ich ohrozenia je prirodzené zarastanie biotopov drevinami – tzv. *sukcesia*.

Na miestach svojho výskytu motýle poletujú pomalým letom, často si sadajú na okolité rastliny, bodliaky a iné vhodné živné rastliny imág. Sú ľahko zraniteľné a môžeme ich veľmi ľahko uloviť. Ojedinele sa dajú niektorí samčekovia zelenáčikov (*Procridinae*) prilákať večer na svetlo.

Na celom svete je popísaných dnes niečo viac ako 1000 druhov motýľov tejto čeľade, z čoho na území Slovenskej republiky

bolo zatiaľ popísaných 25 druhov motýľov.

Na území Rajeckej doliny sme zistili zatiaľ iba 10 druhov. Žiaden druh motýľa, ktorý sa vyskytuje na území Rajeckej doliny z tejto čeľade nie je na území našej republiky chránený.

Motýle z čeľade *Zygaenidae* na našom území delíme na dve podčeľade:

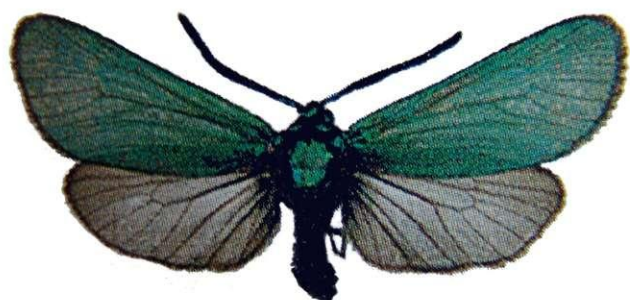
- 1.) *Procridinae* = zelenáčiky
- 2.) *Zygaeninae* = vretienky (= vretienôčky)

NA ÚZEMÍ RAJECKEJ DOLINY BOLO ZATIAĽ POPÍSA- NÝCH NASLEDUJÚCICH 10 DRUHOV:

- Jordanita globulariae* Hübner, 1793 – zelenáčik guľôčkový ?
Adscita statices Linnaeus, 1758 – zelenáčik štiavový
Zygaena carniolica Scopoli, 1763 – vretienka vičencová
Zygaena osterodensis Reiss, 1921 – vretienka hrachorová
Zygaena loti Denis & Schiffermüller, 1775 – vretienka kozincová
Zygaena ephialtes Linnaeus, 1767 – vretienka ranostajová
Zygaena angelicae Ochsenheimer, 1808 – vretienka ľadencová
Zygaena filipendulae Linnaeus, 1758 – vretienka obyčajná
Zygaena brizae Esper, 1800 – vretienka pichliačová
Zygaena purpuralis Brünnich, 1763 – vretienka dúšková ?

** Poznámka autora: Druhy označené otáznikom sú veľmi podobné aj na iné druhy z tejto čeľade. Keďže neboli robené preparáty ich kopulačných orgánov je možné, že sa jedná aj o iné druhy, preto je pri ich názve otáznik. Po vypreparovaní ich kopulačných orgánov bude už jednoznačne jasné o ktoré druhy sa jedná, ale dnes je druh stanovený iba na základe vonkajších znakov, čo v týchto prípadoch nie je celkom jednoznačné.*

MUDr. Karol Kříž,
člen Slovenskej entomologickej spoločnosti

Adscita statices Linnaeus, 1758

Zygaena ephialtes Linnaeus, 1767

Zygaena carniolica Scopoli, 1763

Zygaena filipendulae Linnaeus, 1758

**Poškodený
Dlhý rad v Rajci**
(dnešná Hollého ul.)

Počas II. svetovej vojny bol Rajec bombardovaný dvakrát počas dvoch týždňov - 7. a 21. apríla 1945

Zo zbierky Mestského múzea v Rajci

Poškodená budova Sokolovne (dnešná Športová ul.)

